

Referointi henkilökuvan toimintavaiheissa

Pro gradu -tutkielma
Ida Henritius
Helsingin yliopisto
Suomen kieli
Toukokuu 2019

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Suomalais-ugrilainen osasto
Tekijä – Författare – Author Ida Henritius		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Referointi henkilökuvan toimintavaiheissa		
Oppiaine – Läroämne – Subject suomen kieli		
Työn laji – Arbetets art – Level pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year toukokuu 2018	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 69
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkielmassa tarkastellaan sitä, miten henkilökuvassa referoidaan pää- ja muiden henkilöiden pu- hetta ja ajatuksia. Tavoitteena on selvittää, mitkä ovat henkilökuvan toimintavaiheet, miten niissä referoidaan ja miten vapaata epäsuoraa esitystä hyödynnetään päähenkilön identiteettien kuva- miseen. Henkilökuvaa tarkastellaan tekstilajin näkökulmasta.</p> <p>Tutkielman aineistona on kolme henkilökuvaa, joiden päähenkilöt ovat menestyneitä yksilöur- heilijoita. Henkilökuvat ovat ilmestyneet Helsingin Sanomien Kuukausiliitteessä ja Gloriassa vuosina 2014 ja 2016. Päähenkilöt ovat maratoonari Alisa Vainio, uimari Ari-Pekka Liukkonen ja purjehtija Tuuli Petäjä-Sirén.</p> <p>Tutkielmassa esitellään henkilökuvan toimintavaiheet, jotka ovat taustoitus, haastattelutilanteen kuvaus ja päähenkilön kuvaus. Havainnot eri toimintavaiheissa käytetyistä referoinnin keinoista osoittavat, että henkilökuvassa referointia käytetään eri paikoissa eri tarkoituksiin. Taustoituk- sessa referoinnilla voidaan pohjustaa henkilökuvaa, sen päähenkilöä ja jutussa käsiteltäviä asioita. Haastattelutilanteen kuvauksessa päähenkilöä kohtaan osoitetaan empatiaa vapaan epäsuoran esi- tyksen jaksoissa. Vapaata epäsuoraa esitystä käytetään myös haastattelutilanteessa ilmenevien ristiriitojen selittämiseen. Päähenkilön identiteettiä kuvataan enimmäkseen suoran esityksen ja vapaan epäsuoran esityksen jaksoissa. Erityisesti vapaalla epäsuoralla esityksellä on merkittävä vaikutus siihen, millainen kuva haastateltavasta lopulta muodostuu.</p>		
Avainsanat Henkilökuva, referointi, vapaa epäsuora esitys, identiteetti		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Kaisa-kirjasto / Muoto-opin arkisto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	1
2 Aineisto.....	2
3 Henkilökuvan moniäänisyys	4
4 Referointi	10
4.1 Suora esitys ja epäsuora esitys	10
4.2 Vapaa epäsuora esitys.....	12
4.3 Jatkumo suorasta epäsuoraan	17
4.4 Muita referoinnin keinoja	19
5 Henkilökuvan toimintavaiheet	20
5.1 Taustoitus	20
5.1.1 Yleinen taustoitus	20
5.1.2 Päähenkilön taustoitus	21
5.1.3 Referointi henkilökuvan taustoituksessa.....	25
5.2 Haastattelutilanteen kuvaus	28
5.2.1 Miljö	28
5.2.2 Ulkonäkö ja käytös	31
5.2.3 Päähenkilön puheen referointi haastattelutilanteen kuvauksessa	32
5.3 Päähenkilön kuvaus	35
5.3.1 Ykkösidentiteetti.....	36
5.3.2 Muut identiteetit	38
5.3.3 Referointi identiteettien rakentajana	39
5.4 Yhteenvetoa	42
6 Vapaa epäsuora esitys identiteetin rakentajana.....	44
6.1 Tila ja aika	45
6.2 Kognitio ja affektiivisuus	50
6.3 Arvomaailma	53
6.3.1 Ari-Pekka Liukkonen homoseksuaalina	54
6.3.2 Tuuli Petäjä-Sirén äitinä	58
6.4 Yhteenvetoa	59
7 Lopuksi.....	61
LÄHTEET	64

1 Johdanto

Aikakaus- ja sanomalehdet pursuavat yhden ihmisen tarinoita. Henkilökuva on niin suosittu tekstilaji, että sanomalehdissä sitä esiintyy lähes kaikilla osastoilla. Lisäksi sanomalehdillä on usein henkilökuvia ja muita feature-juttuja suosivia teemasivuja ja -liitteitä tai aikakauslehtiä, esimerkiksi Helsingin Sanomilla Sunnuntai-sivut ja Kuukausiliite. Henkilökuva esittää kuvan haastateltavasta, mutta ei välttämättä pelkästään haastateltavan näkökulmasta: Henkilökuvassa risteilevät paitsi haastateltavan ja toimittajan äänet, usein myös monet muut, esimerkiksi haastateltavan läheisen, tukijan tai vastustajan tai vaikkapa asiantuntijan äänet.

Fennistiikassa henkilökuvia on tutkittu monista näkökulmista. Rahtu (2005) on tarkastellut ironiaa vaimonvälittäjä Veli Karppasesta kertovassa jutussa. Uotinen (2007) on tutkinut näkökulman määräytymistä naispareja käsittelevissä henkilökuville. Haapanen (2010) on tutkinut sitaattien tehtäviä ja Marttila (2018) identiteetin rakentamisen kielellisiä keinoja sosiolingvistikseen näkökulmasta. Journalistiikan puolella henkilökuvia on tutkinut muun muassa Siivonen (2007), joka on käsitellyt henkilökuvia erityisesti sukupuolen näkökulmasta, sekä Lassila-Merisalo (2009), joka on tutkinut fiktiivisen kerronnan keinojen hyödyntämistä journalistisissa teksteissä.

Tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena on se, miten referointia käytetään henkilökuvan rakentamisessa. Työkaluksi analyysiini olen ottanut toimintavaiheen käsitteen (ks. luku 3), jota hyödynnän henkilökuvan referoinnin keinojen tutkimiseen. Huomioni on kiinnittynyt siihen, miten henkilökuvaan tuodaan erilaisia ääniä, miten puhetta merkitään tekstiin ja toisaalta myös siihen, mitä tapahtuu silloin, kun puhetta ei eksplisiittisesti merkitä. Kun tutustuin aineistooni, huomioni kiinnittyi erityisesti vapaan epäsuoran esityksen jaksoihin, joissa näkökulmat limittyvät ja hämärtyvät.

Tutkimuskysymykseni ovat: Millaisista toimintavaiheista henkilökuva koostuu? Miten eri toimintavaiheissa referoidaan? Mitä vapaalla epäsuoralla esityksellä tehdään henkilökuvassa?

Työ rakentuu siten, että luvussa 2 esittelen aineiston. Luvussa 3 selostan tutkimuksen teoriataustaa ja olennaisimpia käsitteitä. Luvussa 4 esittelen referoinnin keinoja suomen kielessä. Luvussa 5 kuvaan henkilökuvan toimintavaiheet ja analysoin sitä, miten ja ketä eri toimintavaiheissa referoidaan. Luvussa 6 käsittelen vapaata epäsuoraa esitystä henkilökuvassa. Luvussa 7 kokoan havaintojani yhteen.

2 Aineisto

Olen valinnut tutkimukseni aineistoksi kolme henkilökuvaa, joiden päähenkilöt ovat menestyneitä yksilöurheilijoita. Henkilökuvien perusintressi suuntautuu haastateltavana olevaan urheilijaan kokonaispersoonana, eikä pelkästään urheilijana, jolloin henkilokuva saattaisi kertoa vain tietyistä yksittäisessä kilpailusuorituksesta tai -tuloksesta. Aineiston valinnassa olen noudattanut seuraavia perusteita:

1. Henkilokuva on muodoltaan kertomus.
2. Toimittaja on näkyvä ja osallistuva.
3. Henkilökuvan tekstiosuus on vähintään kolme sivua.
4. Henkilokuva on julkaistu aikakauslehdessä.

Aineistooni kuuluvat seuraavat henkilökuvat:

1. Juokse kauemmaksi. (Sonja Saarikoski, HS Kuukausiliite 9/2016).

Henkilokuva kertoo 18-vuotiaasta maratoonari Alisa Vainiosta. Vainio on juttua edeltävänä vuonna noussut julkisuuteen juoksemalla maratonin ajassa, johon kukaan suomalainen nuori ei ole aiemmin pystynyt. Henkilokuva avaa nuoren ja tuntemattoman urheilijan elämäntarinaa ja etsii vastausta kysymykseen: Miksi Alisa Vainio on niin hyvä juoksija? Urheilun lisäksi jutussa käsitellään jonkin verran perhettä, koulua ja vapaa-aikaa. Jutun pituus on seitsemän sivua kuvineen. Henkilökuvaa käsitellään luvuissa 5 ja 6.

2. Pinnalla. (Jouni K. Kemppainen, HS Kuukausiliite 12/2014).

Henkilökuva kertoo uimari Ari-Pekka Liukkosesta. Liukkonen on aiemmin samana vuonna tullut julkisesti ulos kaapista, ja Liukkoson homoseksuaalisuus on yksi jutun teemoista. Pääpaino on kuitenkin urheilijan arjessa, menneisyydessä, harjoittelussa ja tulevilla tavoitteilla. Jutun pituus on kuusi sivua kuvineen. Henkilökuvaa käsitellään luvussa 6.

3. Riemun vuoksi. (Ville Blåfield, Gloria 8/2016).

Henkilökuva kertoo purjehtija Tuuli Petäjä-Sirénistä. Jutussa käsitellään Petäjä-Sirénin urheiluhistoriaa ja valmistautumista Rion olympialaisiin. Lisäksi käsitellään myös monia yksityis- ja työelämään liittyviä asioita, kuten perhe-elämää, suhdetta vanhempiin sekä uraa arkkitehtinä. Jutun pituus on kahdeksan sivua kuvineen. Henkilökuvaa käsitellään luvussa 6.

Henkilökuvat ovat aikakaus- ja sanomalehtien perussisältöä. 1980-luvulla syntyi useita suomalaisia aikakauslehtiä, esimerkiksi Helsingin Sanomien Kuukausiliite (perustettu 1983) ja Gloria (perustettu 1987), joiden tunnuspiirteisiin kuului subjektin korostaminen ja pyrkimys uudentyyppisiin journalistisiin muotokuvaisiin ja irrottautuminen uutisjournalismin konventioista (Lassila-Merisalo 2009: 30). Moderni naistenlehden konsepti syntyi yleisaikakauslehden rinnalla ja osin sen osana, ja lehtiryhmittelyä on usein tehty enemmän kohderyhmän kuin sisältöaineksen perusteella (Kivikuru 1996: 62).

Kuukausiliitettä kuvataan suomalaisen lehdistön helmeeksi, kerran kuussa ilmestyväksi aikakauslehteksi, joka tunnetaan taitavasti kirjoitetuista ja taustoitetuista jutuistaan ja tyylikkäästä visuaalisesta ilmeestään. Sen kohderyhmä on perheellinen, yli 40-vuotias, hyvätuloinen kaupunkilainen, joka on kiinnostunut kulttuurista, matkailusta, ruuasta ja sisustuksesta. Vuonna 2018 Kuukausiliite tavoitti 873 000 lukijaa kuukaudessa. (Sanoma 2019).

Gloriaa kuvataan Suomen upeimmaksi naistenlehteksi, joka on rohkea, tyylikäs, kaunis ja elämänmyönteinen. Muodin ja kauneuden lisäksi esillä ovat superkiinnostavat ihmiset ja yllättävät persoonat, bisnes, matkailu, ruoka ja ravintolat,

ajankohtaiset tapahtumat ja ilmiöt. Kohdelukija on korkeakoulutettu, yli 35-vuotias, hyvätuloinen nainen, joka on kiinnostunut kauneudesta, kulttuurista, laatu- toisuudesta, muodista, pukeutumisesta ja shoppailusta. Vuonna 2017 lehden kuukausittainen levikki oli 112 000. (Sanoma 2019).

Aikakauslehden perimmäisenä tavoitteena on löytää sellainen sanomien välittäjä, sisältökombinaatio ja valikoima ilmaisumuotoja, joiden yhdistelmä väräyttää tavoiteltuna ajankohtana tavoiteltuja vastaanottajia (Kivikuru 1996: 51). Aikakauslehtien konseptit luodaan lehtikohtaisesti jonkin tyylin, aiheen ja näkökulman ympärille, minkä pohjalta konstruoidaan lukijajoukko ja pyritään vastaamaan heidän odotuksiin, tarpeisiin, toiveisiin, pelkoihin ja innostukseen (Töyry 2009: 129). Urheilua ei mainita Kuukausiliitteen tai Glorian kohderyhmän kiinnostuksen kohteissa, mutta henkilökuvana onkin ensisijaisesti kuva ihmisestä, ei jostain tietystä roolista tai aiheesta, esimerkiksi urheilijasta tai urheilusta.

3 Henkilökuvan moniäänisyys

Funktionaalisen kielinäkemyksen mukaan kielenkäyttöä ohjaa kielenkäyttäjän tulkinta siitä, mitkä kielelliset valinnat, esimerkiksi referointitavan valinta, palvelevat kirjoittajan tai puhujan tavoitteita tietyssä tilanteessa. Funktionaalinen kielikäsitys perustuu M.A.K Hallidayn systeemis-funktionaaliseen kieliteoriaan (SF-teoria). (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 14, Shore 2012a: 134). SF-teorian perusajatus (Halliday 1994) on, että kieli toteuttaa yhtä aikaa useita eri funktioita. Kielelle on määritetty kolme metafunktiota, jotka ovat intersoonainen, ideationaalinen ja tekstuaalinen.

Tutkimukseni koskee erityisesti ideationaalista ja intersoonaista metafunktiota, jotka kohdistuvat kielenulkoiseen maailmaan. Ideationaalisella metafunktiolla tarkoitetaan sitä, että kieli toimii maailman kuvaajana ja että kieltä käytetään konstruoimaan ulkoisten ja sisäisten maailmoiden tapahtumia, toimintoja ja tiloja. (Halliday 1994: 33–36, Pietikäinen & Mäntynen 2009: 68–69, Shore 2012a: 145–148). Henkilökuvassa tämä ilmenee ennen muuta pää- ja muiden henkilöiden sekä kertojan kokemusten ja näkemysten kuvaamisessa.

Interpesoonaisella metafunktiolla tarkoitetaan sitä, että kieli toimii vuorovaikutuksen ja sosiaalisten suhteiden luojana. Interpesoonainen metafunktio kattaa alleen modaalisuuden, joka tässä yhteydessä tarkoittaa muun muassa modaalisia lausetyyppejä, muita modaalisia valintoja, kuten moduksia, modaalisia partikkeleja ja kommenttiadverbiaaleja, ja moniäänisyyttä. (Halliday 1994: 33–36, Pietikäinen & Mäntynen 2009: 68–69, Shore 2012a: 145–148). Henkilökuvassa erityisesti moniäänisyys on hyvin keskeinen ilmiö. Interpersoonaiseen merkitykseen keskittyy myös suhtautumisen teoria, joka systeemis-funktionaalisessa kielentutkimuksessa tarkastelee arvottavan ja affektisen kielenkäytön ilmiöitä (ks. luku 6.3).

Tekstuaalisella metafunktiolla tarkoitetaan sitä, että kieli toimii viestinnän välineenä. Metafunktiot toteutuvat kaikilla kielen tasoilla. (Halliday 1994: 33–36, Pietikäinen & Mäntynen 2009: 68–69, Shore 2012a: 145–148).

Tutkimukseni kohteena on henkilökuvaa, joten ensiksi on syytä tehdä katsaus henkilökuvan tekstilajiin. Tekstilaji eli genre on toimintaa, jolla on tietty päämäärä ja usein myös vakiintunut nimi ja prototyyppisesti samanlainen rakenne, sisältö ja muoto. Tekstilajin voi määritellä tietyn diskurssiyhteisön vakiintuneeksi diskursien joukoksi, vaikka mikään ei koskaan toistu tarkalleen samanlaisena. Lajit limityvät ja sekoittuvat toisiinsa. (Mäntynen 2005: 269). Swales (1990: 48–58) nostaa päämäärän tekstilajin tärkeimmäksi kriteeriksi, koska samaan tekstilajiin kuuluvat tekstit voivat vaihdella rakenteeltaan ja kieleltään mutta joltain yhteiseltä tavoitteeltaan eivät. Swales on käyttänyt lajinsa tyypillisestä tekstistä nimeä prototyyppi.

Prototyyppinen henkilökuvaa on määritelty neljällä kriteerillä (Siivonen 2007: 359–360):

1. Kaikki haastateltavat esiintyvät jutun yhteydessä kuvassa.
2. Henkilökuvassa on ainakin yksi lainaus haastateltavalta.
3. Päähenkilöitä on vain yksi.
4. Henkilökuvassa kerrotaan jotain kohteena olevan henkilön elämäntarinasta.

Kaikki edellä esitetyt kriteerit liittyvät sisältöön, sillä Siivosen (2007: 360) mukaan rakenne ei ole henkilökuvan tekstilajia määrittävä piirre, vaan olennaisinta on se, että henkilökuva kertoo osan päähenkilön elämäntarinasta. Henkilökuva voi olla muodoltaan kertomus, koostua toimittajan kysymyksistä ja haastateltavan vastauksista tai olla jotain näiden kahden ääripään väliltä. Tähän tutkimukseen valitut henkilökuvat ovat kertomuksen muotoon kirjoitettuja juttuja, ja ne ovat rakenteeltaan keskenään melko samankaltaisia. Vaihtelua kuitenkin on esimerkiksi siinä, onko toimittajan puhetta kirjoitettu näkyväksi tekstiin. Esimerkiksi Ari-Pekka Liukkosen henkilökuva sisältää toimittajan esittämiä kysymyksiä.

(1)

Armeija tuntuu toivottomalta tapaukselta, mutta mikä muuttaisi urheilun? **Mitä sanoisit vaikkapa Juhani Tammiselle, joka äskettäin nimitti homoseksuaaleja hiirulaisiksi.** Liukkonen miettii hetken.

"Niin, tunnen itse asiassa yhden ihan olympiatason jääkiekkoilijan, joka edustaa vähemmistöä. Ainakin voin sanoa hänelle, että kyllä siinäkin lajissa ihan yhtä lailla meitä on."

Tekstilajitutkimuksessa rakennetta on toisinaan pidetty yhtenä tekstilajia määrittävänä piirteenä. Hasan (1985) on hahmotellut tekstilajin rakennepotentiaalin, jossa tekstilajin rakennetta on tutkittu tarkastelemalla, millaisia rakenteellisia osia tiettyä tekstilajia edustava teksti voi sisältää ja mitä se tavallisesti sisältää. Hasanin mukaan tekstilajilla on olemassa välttämättömiä rakenteellisia elementtejä sekä valinnaisia elementtejä. Näiden lisäksi Hasan kiinnittää huomiota siihen, missä kohdin ja miten usein tietyt rakenteelliset elementit voivat tekstissä esiintyä. (Mäntynen 2005: 259–261). Komppa (2006) on tutkinut Helsingin Energian tiedotteita rakennepotentiaalin näkökulmasta. Tiedotteen tekstilajille välttämättömiä elementtejä ovat otsikko, päiväys ja leipätekstinä oleva varsinainen tiedoteosio sekä yhteystiedoista kertova osio tiedotteen lopussa (mts. 307).

Henkilökuvan rakennepotentiaalia ei ole määritelty. Henkilökuva on rakenteellisesti melko löyhä genre, joten tekstin makrorakenteen tutkimisen sijasta tekstin toiminnallisuutta voi tarkastella mikrotason toimintojen ja niiden kautta hahmotuvien toimintavaiheiden näkökulmasta. Genre on tulkintaa tekstin sosiaalisesta tehtävästä yleisellä tasolla, kun taas toimintavaihe on tulkinnan välitaso tekstin genren ja sen yksittäisten toimintojen välillä. Monille genreille on tyypillistä se, että ne herättävät odotuksia siitä, millaisten vaiheiden kautta toiminta tulee toteutumaan.

Toimintavaihe liittyy siis genresidonnaiseen toimintaan, ja esimerkiksi akateemiselle kirja-arviolle tyypillisiä toimintakonteksteja ovat yleisesittely, osa-alueen käsittely ja loppuarvio. (Virtanen 2015: 38, 41). Henkilökuvalle olen määritellyt kolme erilaista toimintavaihetta, jotka ovat taustoitus, haastattelutilanteen kuvaus ja päähenkilön kuvaus (ks. luku 5).

Toimintavaiheen käsite käsite on yhteensopiva systeemis-funktionaalisen genretutkimuksen *stage*-käsitteen kanssa (Martin & Rose 2008) ja ESP-tutkimuksen *move*-käsitteen kanssa (Swales 1990: 141). *Stage*-käsitettä (*jakso*) ovat käyttäneet esimerkiksi Honkanen ja Tiililä (2012). He huomauttavat, että jaksosten kriteerien on oltava eksplisiittisiä, jotta eri analysoijat voivat päätyä samaan tulokseen (mts. 226). Swales (1990) on hyödyntänyt *move*-käsitettä niin sanotussa CARS-mallissa, jolla hän on kuvaillut tieteellisten artikkelien johdannon rakennetta ja tekstien osien järjestäytymistä (Mäntynen 2006: 52). Sekä swalesilainen että systeemis-funktionaalinen genreanalyysi tarkastelevat tekstin rakennetta toiminnan ja tekojen kautta. Jokainen toimintavaihe on määriteltävissä tekona, josta tekstissä on kielellisiä merkkejä. (Mäntynen 2006: 58).

Referointia voi tarkastella osana genren vakiintunutta tapaa rakentaa kokonaisuus. Tekstilajipiirteenä referointi on sekä rakenteellinen että tekstilajin merkitystä rakentava ilmiö. Referointia käytetään vakiintuneesti muun muassa tieteellisissä artikkeleissa, mielipidekirjoituksissa ja vastineissa. Tieteellisessä artikkelissa referointi rakentaa tieteellisyyttä osoittamalla tieteellistä oppineisuutta ja luomalla suhteita muihin tutkimuksiin ja teorioihin. (Mäntynen 2005: 258–262).

Myös henkilökuvassa referointia voi pitää yhtenä tekstilajipiirteenä, koska henkilökuva vaatii muitakin kuin kertojan äänen. Kieltä käytetään eri tekstilajeissa eri tavoin, mikä näkyy myös referoinnin ilmenemisessä vakiintuneissa paikoissa joissain tekstilajeissa (Mäntynen 2005: 280). Henkilökuvassa tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten vapaata epäsuoraa esitystä hyödynnetään päähenkilön identiteetin kuvaukseen (ks. luku 6). Referoinnin voi nähdä keinona luoda ja ylläpitää tekstilajien prototyyppistä rakennetta muiden kielellisten keinojen rinnalla. Referoinnin keinot vahvistavat tekstilajille tyypillisiä piirteitä ja samalla suhteuttavat tekstiä muihin teksteihin, tekstilajeihin ja konteksteihin. (Mäntynen 2005: 280).

Henkilökuvassa referoinnilla tuodaan juttuun henkilöiden näkemyksiä ja kokemuksia, mutta samalla referointi on keino, jolla annetaan lukijalle todisteita jutun paikkansapitävyydestä. Henkilökuvan lukijan on luotettava siihen, että kirjoittaja kertoo henkilöstä parhaiden tietojensa ja kykyjensä mukaan, vaikka henkilökuva on aina jossain määrin typistetty, kärjistetty ja yksinkertaistettu esitys päähenkilöstä (Siivonen 2007: 6). Journalistisiin rutiineihin kuuluu objektivointi, jolla tarkoitetaan keinoja, joilla luodaan vaikutelmaa ulkopuolisuudesta, puolueettomuudesta ja luotettavuudesta. Haastateltavan puheen referointi on yksi tärkeimmistä objektivoinnin keinoista. (Mörä 1996: 112).

Eri henkilöiden referoiminen tekee henkilökuvasta moniäänisen tekstin, mutta erilaisten äänten ja näkökulmien lisäksi tekstissä risteävät usein myös erilaiset ideologiat. Moniäänisyys merkitsee useampien kontekstien läsnäoloa ilmausten tulkinassa, ja usein kyse on useamman näkökulman tai ideologian samanaikaisesta aktivoitumisesta (Kalliokoski 2005: 34). Tekstin moniäänisyyden avulla pyritään tavoittamaan useita erilaisia yleisöitä (Kalliokoski 1996b: 74). Moniäänisyys on samaan aikaan järjestäytynyttä ja sekoittunutta: Mikrotasolla moniäänisyyden ilmaisemiskeinot, esimerkiksi erilaiset referoinnin keinot, ovat kielenkäytössä vakiintuneita. Toisaalta taas moniäänisyys on erilaisten ainesten, kielimuotojen, kielenkäyttäjien, kielenkäyttötapojen ja kontekstien sekoittumista ja limittymistä. (Mäntynen & Pietikäinen 2009: 128). Moniäänisyys pohjautuu Bahtinin ajatukseen kielen dialogisuudesta, eli siitä, että kielenkäyttötilanne on aina vuorovaikutuksessa muun kielenkäytön kanssa. Aiemmat kielenkäyttötilanteet vaikuttavat siihen, miten kieltä käytetään, ja toisaalta kielenkäyttö vaikuttaa siihen, miten aiempaa tulkitaan. Aiemmista kielenkäyttötilanteista peräisin olevat viittaukset, lainaukset ja vaikutteet läpäisevät kaiken kielenkäytön ja tekevät siitä moniäänistä. (Mäntynen & Pietikäinen 2009: 123).

Henkilökuvan lähtökohta on julkinen. Haastattelukeskustelu käydään niin, että siihen osallistuvat osapuolet tietävät, että keskustelu tai joitain sen osia tullaan julkaisemaan. Kahdenkeskinen puhuttu keskustelu suunnataan laajalle yleisölle kirjoitetussa muodossa. (Juvonen 2000: 22).

Kun puhetta muuttaa tekstiksi, tietyt vuorovaikutukselliset elementit, esimerkiksi puheäänien sävelkulun ja painatuksen sekä keskustelijoiden eleet, ilmeet ja asennot, väistämättä häviävät. Samalla mukaan tulee uusia kielenkäytön piirteitä, joita ei ole alkuperäisessä vuorovaikutustilanteessa, kuten kirjoitetun tekstin typografiaan ja taittoon liittyvät ratkaisut. Kirjoitettua puhetta ei pidä pitää alkuperäistä puhetilannetta merkityksiltään pelkistetympänä tai ohuempana: Puhe on rekonstruoitu kirjoitettuna niin, että se aktivoi vastaanottajassaan toisenlaisia tulkintoja. (Tiittula & Voutilainen 2016: 50).

Henkilökuvassa kirjoitettu puhe ilmenee kaikkein selvimmin sitaateissa, jossa kirjoittaja esittää alkuperäisen puheen ikään kuin sanatarkasti, vaikka todellisuudessa sitaatti ei voi koskaan ilmentää alkuperäistä puhetta täydellisesti. Tutkimukseni aineistossa puhe on yleiskielistetty muissa paitsi Alisa Vainion henkilökuvassa (ks. luku 5.3). Puhekielisyyksiä jätetään sitaattiin silloin, jos ne palvelevat lehtitekstin päämäärää, ilmentävät leimallista puhetapaa tai sisältävät omaperäisiä sanavalintoja (Haapanen 2016: 208, 216). Sitaattien lisäksi kaikki muutkin referoinnin keinot ovat kirjoitettua puhetta, joten kirjoittaja joutuu myös niiden osalta tekemään valintoja siitä, millä tavoin hän representoi alkuperäisen puhetilanteen.

Henkilökuvasta on käytetty myös nimiä henkilöhaastattelu ja henkilöjuttu, eikä eri nimityksille ole olemassa tarkkoja määritelmiä. Töyry (2002) käyttää henkilökuva ja henkilöjuttua rinnakkaisina käsitteinä. Rädyn (1998: 141) mukaan henkilöhaastattelussa välitetään tietoa ja henkilökuvassa pyritään luomaan kokonaiskuva ihmisestä. Rädyn erottelun mukaan henkilökuva ottaa huomioon haastateltavan historian, nykyisyyden, tulevaisuuden sekä yksityisen että julkisen elämän, esimerkiksi työn, näkökulmasta. Henkilökuva ei ole tietoa välittävää, vaan tietoa muokkaavaa kirjoittamista, ja parhaimmillaan henkilökuva kasvaa kertomukseksi ajasta, aatteesta ja ihmisestä (Räty 1998: 138). Käytän tutkimuksessani nimitystä henkilökuva tai juttu, joka on vakiintunut nimitys monentyyppisille lehtikirjoituksille (Mäntynen 2003: 47).

4 Referointi

Referointi on toisen tai oman aiemmin esitetyn puheen, kirjoituksen tai ajatuksen sijoittamista omaan tekstiin tai puheeseen siten, että oma ja lainattu voidaan erottaa toisistaan. Vuoden 1948 Virittäjässä Aarni Penttilä esittää referaatiksi sellaista suullista tai kirjallista esitystä, joka perustuu ja jonka eri tavoin enimmäkseen myös ilmoitetaan perustuvan johonkin toiseen kielellisen esitykseen niin, että se sanoo sanan tai ainakin suunnilleen saman kuin alkuperäinen.

Kosken (1985: 70) mukaan olennaista referaatille on, että kirjoittaja ilmaisee jollakin lingvistiksellä keinolla ja puhuja lingvistiksellä tai paralingvistiksellä keinolla, että tekstijakso on referaattia. Shore (2005: 47) huomauttaa, että kaikkea kielenkäyttöä voisi pohjimmiltaan kutsua referoinniksi, ellei referointia määriteltäisi kielenkäytöksi, josta käy eksplisiittisesti ilmi, että esitys perustuu toiseen kielelliseen esitykseen. Onnistunut kommunikaatio perustuu aina ennalta olemassa olevan kielijärjestelmän hyödyntämiseen.

Referointitavat voidaan jakaa erilaisiin tyyppeihin sen perusteella, miten ja missä määrin referaatti on sulautunut osaksi kertojan tekstiä. Referoija voi toistaa tekstin sanatarkasti, toistaa omin sanoin koko sen sisällön tai kertoa osia siitä tai vain mainita viestimisen tapahtuneen ilman, että sanoo mitään tuotetun tekstin sisällöstä. Tekstin sisältö on siis mahdollista toistaa konkreettisesti sen muotoa seuraten tai abstrahoida sitä eri tavoin. Toisaalta referointitekniikan käyttäminen ei edellytä, että referoitava alkuteksti olisi ollut olemassa. (Kuiri 1984: 23).

Esittelen seuraavaksi suomen kielen referointijärjestelmää. Tutkimukseni toinen analyysiluku keskittyy pelkästään vapaaseen epäsuoraan esitykseen, joten käsittelen sen ominaispiirteitä ja tyypillisiä kieliopillisia tuntomerkkejä tarkemmin kuin muiden referointikeinojen.

4.1 Suora esitys ja epäsuora esitys

Prototyypilliseen referaattiin kuuluvat johtoilmaus, joka luonnehtii viestintätilannetta, ja referaatti, joka on seloste jostain kielellisestä tapahtumasta. Suorassa esityksessä (SE) referoija osoittaa toistavansa toisen kielellisen esityksen sanatarkasti,

kun taas epäsuorassa esityksessä (EE) referoija osoittaa toistavansa esityksen sisällön omin sanoin. (Kuiiri 1984: 1).

(2)

(a) ”Emmie kattonut”, hän sanoo. (SE)

(b) Hän sanoo, ettei hän katsonut. (EE)

Suorassa esityksessä referoitava teksti esitetään sitaattina, jossa puheen alkuperäinen muoto säilyy sellaisena kuin referoija sen muistaa tai kuvittelee muistavansa. SE:ltä edellytetäänkin ehdottomasti vain referoitavan tekstin syntaktis-morfologisen muodon toistamista. Täydeltä konkreettisuudelta edellytetään sanatarkan muodon toiston lisäksi referoitavan tekstin foneettisen tai graafisen muodon sekä kielenulkoisten keinojen, kuten eleiden ja ilmeiden, toistoa. Koska tämä on usein käytännössä mahdotonta, täyttä konkreettisuutta voi pitää vain hypoteettisena mahdollisuutena. (Kuiiri 1984: 1, 24).

Esimerkin 2a voidaan olettaa toistavan referoijan puhetta sanatarkasti, koska referoidussa puheessa on elementtejä, jotka ovat sidoksissa tiettyyn puhujaan ja aikaan. Yksikön ensimmäinen persoona ja tempus ovat alkuperäisen puheen mukaisessa muodossa. Referoituun tekstiaineeseen on myös säilytetty murteellinen persoonapronomini *mie*.

Epäsuora esitys on ensimmäinen referoinnin keino, jota käyttäessään puhuja osoittaa toistavansa vain tekstin sisältöä, mutta ei enää muotoa. Siksi jokaisen EE:n taustalle voidaan olettaa hyvin monenlaisia referoitavia esityksiä. EE:n referaattiosa on usein konjunktioilla *että* alkava sivulause. (Kuiiri 1984: 1, 24). Esimerkissä 2b yksikön ensimmäinen persoona on vaihtunut kolmanneksi persoonaksi. Samalla alkuperäisen lausuman *Emmie kattonut* sävy muuttuu, kun murteellinen persoonapronomini *mie* katoaa. EE:ssä kyse on siitä, että referoija uudelleen kielellistää toisen tekstijakson propositionaalisen sisällön (Koski 1985: 76).

Olenainen ero suoran ja epäsuoran esityksen välillä on deiktisten elementtien muutos, jos referoitavan tekstin tuottajan näkökulma on poikennut referoitavan näkökulmasta. SE:ssä deiktiset elementit ovat sidoksissa puhujan alkuperäiseen näkökulmaan, kun taas EE:n deiktiset elementit ovat referoijan näkökulmassa. (Koski 1985: 70–71, Kuiiri 1984: 1, 5). Suoraa ja epäsuoraa esitystä voidaan pitää referaatin universaaleina pääluokkina (Kuiiri 1984: 1).

4.2 Vapaa epäsuora esitys

Vapaa epäsuora esitys (VEE) on henkilön puheen tai ajattelun referointia ilman johtolausetta, jolloin referoitu aines sijaitsee tekstissä muun kerronnan kanssa samanarvoisena. Tammi¹ (1992: 33) luonnehtii VEE:tä keinoksi, jossa henkilölle kuuluva subjektiviteetti tai näkökulma välittyy kertojan epäsuoran esityksen kautta. Kertoja siis kuvaa asioita jonkun kertomuksen henkilön sisältä käsin ikään kuin tämän ajatuksenkulkua seuraten. Koska siirtyminen vapaaseen epäsuoraan esitykseen tapahtuu usein ilman minkäänlaista johtoilmausta, on se pääteltävissä vain kontekstista. (Kuiiri 1984: 10). Referaatti erottuu kerronnasta, koska se on osittain sopeutettu pronominiin tai tempusten suhteen referointitilanteeseen, mutta tietyt kielelliset piirteet voivat silti edustaa henkilön puhetta (ISK § 1475).

Erityisesti kaunokirjallisuudessa ja puhekielessä vapaa epäsuora esitys on tavallinen keino, jolla ilmaistaan erilaisten näkökulmien limittymistä (Kuiiri 1984: 10). VEE on moniäänisyyden teorian kannalta keskeinen ilmiö, koska sitä luonnehtii paraikaisen ja alkuperäisen puhujan äänten limittyminen niin, että eri äänten, oman ja vieraan puheen, järjestelmällinen erottaminen ei ole mahdollista (Kallio-koski 2005: 10).

Referaattia voi tarkastella myös viestinnän luotettavuuden kannalta. Kaikkia referaatin lajeja käytettäessä sanomaa voidaan manipuloida valitsemalla puhujan tekstin kannalta sopivia katkelmia sellaisesta toisesta tekstistä, jossa tekstijaksolla on ollut aivan toisenlainen funktio. Varsinkin vapaa epäsuora esitys voi sisältää sellaisia ohjailevia sävytyksiä, jotka eivät sisälly referoitavan tekstiin. (Koski 1985: 83).

Käytän tutkimuksessani nimitystä vapaa epäsuora esitys, mutta siitä on myös käytetty muita nimityksiä, joiden määritelmät osittain poikkeavat toisistaan. Nimitystä sekaesitys ovat käyttäneet esimerkiksi Kaija Kuiiri (1984: 10–11) ja Mauno Koski (1985: 89–91). Kieliopin kuvauksiin ei vanhastaan hyväksytty minkäänlaisia sekaesityksiä, vaan ne katsottiin lähinnä puhekielen huolimattomuudesta

¹ Pekka Tammi (1992) käyttää vapaasta epäsuorasta esityksestä nimitystä kertojan ja henkilön diskurssi (KHD).

johtuviksi tilapäisiksi tuotoksen virheiksi. Sekaesitykset sijoitettiin kieliopin ulkopuolelle niin kauan, kun nojaututtiin latinan mallin mukaiseen suoran ja epäsuoran esityksen syntaktiseen eroavaisuuteen. (Kuiiri 1984: 10–11). Tällaisesta mallista luopui Aarni Penttilä (1963: 652–653), joka kutsui vapaata epäsuoraa esitystä sekamuodoksi. Sekä Penttilän (mts.) että Ikolan (1960: 223–258) mukaan sekamuodon tai -esityksen tärkeimpiä kriteerejä ovat deiktisten elementtien mukauttamattomuus ja suorien kysymyslauseiden esittäminen epäsuorien sijasta.

Kirjallisuudentutkimuksessa käytettiin aiemmin nimitystä eläytymisesitys. Se perustuu 1900-luvun alun ranskalaiseen kirjallisuudentutkimukseen, josta se on levinnyt eri puolella maailmaa. Eläytymisesitys ei erottele toisistaan kaunokirjallisuuden kerrontatekniikkaa muusta kirja- ja puhekielen sekaesityksestä, vaikka kaikki sekaesitys ei ole eläytymisesitystä. (Kuiiri 1984: 10).

Nykyään narratologiassa käytetään nimitystä kertojan ja henkilön diskurssi (esim. Kantokorpi 1988: 166–170; Rimmon-Kenan 1991: 140–148 ja Tammi 1992: 27–71). Tammi (1995) suhtautui vastahakoisesti narratologian hyödyntämiseen journalistisen tekstien tutkimuksessa, sillä hänen mielestään faktan ja fiktion välillä ei ole sumeita raja-alueita, vaan radikaali ero. Tammen (1995: 370–371) mukaan faktatekstissä näkökulman tarkoituksena on osoittaa tarkasti se, mihin lähteeseen tieto perustuu, koska se on tiedon välityksen uskottavuuden lähde.

Henkilökuvan ei kuitenkaan tarvitse pyrkiä täydelliseen objektiivisuuteen, ja oikeastaan toimittaja-kertoja esittää päähenkilöstä aina subjektiivisen näkemyksen. Tammen (1995: 371) mukaan fiktiossa näkökulman päämääränä on lukijan epävarmuuden maksimointi, mutta nähdäkseni samaa keinoa käytetään myös journalistisissa teksteissä. Esimerkiksi ironisen tulkinnan voi saada aikaiseksi niin, että toimittaja-kertoja esiintyy tekstissä näkökulmahenkilönä ja häivyttää omaa ääntään ja haastattelutilanteessa esitettyjä kysymyksiä (Rahtu 2005: 306–307).

Seuraavaksi esittelen vapaan epäsuoran esityksen tyypillisimpiä kielellisiä piirteitä.

Johtolauseettomuus

Vapaassa epäsuorassa esityksessä referoitu aines ei ole tyypillisesti alisteinen johtolauseelle (ISK § 1463).

(3)

(a) Vainio katsoi jatkuvasti kilpailuja telkkarista ja (b) pohti, kuinka paljon hän jäisi jälkeen muista. Hän mietti, miten he treenaavat.

(c) Mitä hän on tehnyt väärin, kun ei pysty siihen, mihin muut?

Esimerkissä 3 vapaata epäsuoraa esitystä ovat selvimmin virkkeet (a) ja (c), koska puhujaa tai puheen alkuperää ei eksplisiittisesti merkitä mutta sisällöllisesti virkkeet esittävät tilanteen Vainion näkökulmasta.

Esimerkki on peräisin Alisa Vainion henkilökuvasta. Henkilökuvassa ajattelun referoiminen vaatii sen, että haastateltava on sanoittanut ajatuksensa. Haastattelija ei voi tunkeutua haastateltavan tajuntaan niin kuin esimerkiksi kaunokirjallisuuden kertoja. Esimerkissä ei ole referoitu lainkaan puhetta, vaan pelkästään referoituja ajatuksia (b). Siksi esimerkki on kokonaan vapaata epäsuoraa esitystä, vaikka se sisältääkin johtolauseita. Johtolauseettomuus on yksi vapaan epäsuoran esityksen tunnusmerkki, mutta johtolauseiden esiintyminen tekstissä ei tarkoita sitä, että katkelma ei voisi olla VEE:tä.

Deiktiset elementit

Olennaista vapaan epäsuoran esityksen tulkinnan kannalta on se, että ainakin osa deiktisistä elementeistä, eli persoonamuoto, tempus, demonstratiivipronominit ja deiktiset adverbit, vaihtuvat alkuperäisen puhetilanteen näkökulmasta referointitilanteen näkökulmaan. Deiktisten elementtien vaihtuminen ei kuitenkaan ole automaattista, vaan referoijan valittavissa. (ISK § 1474, Tammi 1992: 43–45).

Vapaassa epäsuorassa esityksessä persoona- ja possessiivimuodot määrittävät usein kertojan mukaan, mikä tarkoittaa sitä, että referoitavan puheen 1. ja 2. persoona korvataan epäsuoraan esitykseen kuuluvilla 3. persoonan muodoilla.

(4)

(a) Vainio katsoi jatkuvasti kilpailuja telkkarista ja (b) pohti, kuinka paljon **hän** jäisi jälkeen muista. Hän mietti, miten he treenaavat.

(c) Mitä **hän** on tehnyt väärin, kun ei pysty siihen, mihin muut?

Esimerkissä 4 referoitavan ajatus ilmaistaan yksikön kolmannessa persoonassa lauseessa *Vainio – – pohti, kuinka paljon **hän** jäisi jälkeen muista*. Kysymyslause (c)

jatkaa virkkeiden (b) pohdintaa ja mietintää. Lause on kolmaspersoonainen, vaikka kysymys on luultavasti peräisin Vainiolta itseltään.

Vapaan epäsuoran esityksen tempus voi persoonapronominien tavoin sopeutua referointitilanteeseen. Tempuksen muutos ei ole välttämätöntä, vaan tempus voi yhtä lailla pysyä alkuperäisen puhetilanteen mukaisena. Vapaassa epäsuorassa esityksessä kaikki deiktiset elementit eivät välttämättä vaihdu yhtä aikaa.

(5)

(a) Vainio **katsoi** jatkuvasti kilpailuja telkkarista ja (b) **pohti**, kuinka paljon hän jäisi jälkeen muista. Hän **mietti**, miten he treenaavat.

(c) Mitä hän **on tehnyt** väärin, kun ei pysty siihen, mihin muut?

Esimerkki 5 esittää päättyneen tilanteen, mikä käy ilmi virkkeiden (a–b) predikaattiverbeistä *katsoi*, *pohti* ja *mietti*. Lauseessa (c) aikamuoto vaihtuu perfektiin, mutta havaitsemispiste pysyy silti katkelman sisäisessä ajassa. Jos tempus olisi mukautunut referointitilanteeseen, olisi se ilmaistu pluskvamperfektillä *mitä hän oli tehnyt väärin, kun ei pystynyt siihen, mihin muut*. Tosin pluskvamperfekti olisi saattanut silloinkin edustaa alkuperäistä puhetilannetta. Vapaalle epäsuoralle esitykselle leimallista on se, että alkuperäistä puhetta ei voi koskaan saavuttaa.

Vapaassa epäsuorassa esityksessä demonstratiivipronominit ja adverbit, kuten *nyt*, *tänään*, *pian*, *heti*, *täällä*, *tänne*, *tuonne*, *tämä*, *tällainen*, *tuo*, *näin*, ovat usein referoijan näkökulmasta mukautumattomia (ISK § 1425, Tammi 1992: 43).

(6)

Aamupalaksi vähän puuroa ja sitten päivän päätreeni. Palauttava välipala, lounas, päiväunet, iltatreeni, illallista niin paljon kuin jaksaa. Nukkumaan viimeistään kymmeneltä.

Tällaisesta rutiinista Vainio pitää. Kerran viikossa hän juoksee yli 30 kilometriä.

Esimerkissä 6 deiktinen elementti *tällainen* on jätetty suoran esityksen mukaiseen muotoon, eikä vaihdettu referoijan näkökulmaan. Silloin se olisi muuttunut adverbiksi *sellainen*.

Henkilön näkökulmaa ilmentävät partikkelit

Vapaaseen epäsuoraan esitykseen voi jäädä referoitavan puhetta ilmentäviä partikkeleita. Ne ovat usein sävypartikkeleita, kuten *aina, nyt, sitten, vasta, sitä, kyllä, oikein, oikeastaan, ihan, vaan, vain, -han, -pa, -pas, -s*.

(7)

Muistona tuosta kokeilusta Vainon akillesjänteeseen on jäänyt rustopahkura. Nykyään Vainio ei tekisi mitään noin typerää, mutta **kyllä** hän vieläkin lenkkeilee **ihan** joka päivä, jos ei ole juoksemista estävää vammaa.

(8)

Hän ei ollut tankannut hiilihydraatteja, vaikka maratonille valmistautuessa yleensä tehdään niin. Matkalla kuluu jopa 3000 kaloria. Eihän hän tankannut lenkeillekään.

Vapaassa epäsuorassa esityksessä modaalisilla adverbeilla ja partikkeleilla ilmaistaan referoitavan käsityksiä lauseen ilmaiseman proposition varmuusasteesta tai todenperäisyydestä. Modaalisanoja ovat esimerkiksi *tietenkin, mahdollisesti, ehdottomasti, varmasti, todennäköisesti, toivottavasti*. Useimmat ilmaisevat eriasteista episteemistä todennäköisyyttä. (ISK § 1601).

(9)

Yhteinen suunnittelutyö äidin kanssa ei **tietenkään** sujunut kitkatta.

”Mehän olimme aluksi aivan eri mieltä ihan kaikesta. Äiti tuomitsi ensin täysin ajatuksen muuttaa Kehä kolmosen ulkopuolelle. Vuorotellen tuomitsimme jyrkästi toistemme visioita. Välillä hyllytin äitini luonnoksia niihin enempää perehtymättä.”

Esimerkissä 9 partikkeli *tietenkään* edustaa todennäköisesti referoitavan näkökulmaa. Esimerkki on Tuuli Petäjä-Sirénin henkilökuvasta. Siinä Petäjä-Sirén kertoo, että olisi elämässään tahtonut valita toisin kuin hänen vanhempansa olivat valinneet. Tämä puoltaa tulkintaa siitä, että partikkeli on referoitua ainesta. Jos partikkelin tulkitsee edustavan referoijan näkökulmaa, luo se käsityksen, että lapsen ja vanhemman välinen yhteistyö ei tavallisesti suju ongelmitta.

Subjektin häivyttäminen

Vapaassa epäsuorassa esityksessä subjekti on usein häivytetty nollapersoonan tai yksipersoonaisen passiivin avulla. Näille rakenteille ominaista on, että ne voidaan muodostaa vain verbeistä, joihin käy ihmistä tarkoittava ykkösargumentti. Ykkösargumentin identiteetti ei välttämättä selviä kontekstista tai se jätetään ilmaisematta siksi, että identiteetti on epäselvä tai irrelevantti. Usein mainitsematon tekijä on

kuitenkin tarkoitettu tunnistettavaksi, ja usein se ymmärretään myös puhujaa tai kuulijaa tarkoittavaksi. (Vilkuna 1996: 140).

Esimerkki 10 sisältää useita nollapersoonalauseita.

(7)

”On inhottava ottaa kaikkii lääkkeitä, ku mie en saa nielastuu niitä tabletteja silleen kun-
nolla. Mie en osaa kuvitella ottavani vapaaehtosesti jotain dopingii”, Vainio sanoo.

Särkylääkkeetkin pitää puolittaa.

Dopingin takia Vainiolla ei ole enää idoleita. **Tuntuu, että kaikki käryävät.** Vainio uskoo,
että huippusuorituksiin voi pysyä puhtaana. **Pitää vain elää urheilulle – treenata ja tree-
nata.**

Nollapersoonalla puhuja osoittaa käsittelevänsä omaa kokemustaan kenelle tahansa vastaavassa asemassa olevalle tyypillisenä. Tyypillistä on, että nollapersoonaa vaihtelee yksikön ensimmäisen persoonan kanssa. (ISK § 1348), mutta vapaassa epäsuorassa esityksessä nollapersoonalauseet vaihtelevat yksikön 3. persoonan kanssa. Nollapersoonalauseet voivat ilmentää referoijan tai referoitavan näkökulmaa (ks. luku 6).

Yksipersonaisella passiivilla kuvataan asiantiloja ilmaisematta referoitavan identiteettiä. Identiteetti jää auki tai kontekstista pääteltäväksi. (ISK § 1315)

(11)

”Sen jälkeen, kun sain lapsen, on tullut vähän sellaista perspektiiviä, että urheilumenestys
kuitenkaan ei määrittele minua ihmisenä. Luulen, että tästä syystä monet äidit ovat menes-
tyneet urheilijoina. On vahvuus, kun urheilu ei enää ole elämän ja kuoleman kysymys.”

Se ei kuitenkaan tarkoita, että Rioon **lähdettäisiin** häviämään.

”Totta kai voittaminen on perin paljon kivempaa kuin häviäminen – – –.”

Esimerkissä 11 passiivilauseen konditionaalimuotoinen predikaatti *lähdettäisiin* kätkee taakseen *hän*-pronominin, joka viittaa samaan henkilöön kuin suoran esityk-
sen jaksojen ensimmäinen persoona. Passiivilla viitataan tiettyyn tilanteeseen ja
hetkeen (Rioon lähteminen), eikä sen tarkoitus ole olla yleistävä.

4.3 Jatkumo suorasta epäsuoraan

Kuten jo aiemmissa luvuissa on tullut ilmi, referoija voi toistaa tekstin sanatarkasti,
omin sanoin, kertoa sisällöstä osittain tai vain mainita, että viestiminen on tapahtu-
nut ilman, että referoija kertoo mitään tuotetun tekstin sisällöstä. Leech ja Short

(1981) ovat kuvanneet kielellisen viestimisen tarkkuutta jatkumona, joka etenee suoran esittämisen keinoista epäsuoran esityksen keinojen kautta kerrontaan.

vapaa suora esitys	suora esitys	vapaa epäsuora esitys	epäsuora esitys	puheaktin tiivistelmä	kerronta
--------------------------	-----------------	-----------------------------	--------------------	--------------------------	----------

Leech & Short 1981: 324

Esitystapa perustuu Platonin (1972, 112) erottamiin puheen esittämisen tapoihin, diegesikseen (näyttäminen) ja mimesikseen (jäljittely). Puheen epäsuora esittäminen (puheaktin tiivistelmä, kerronta) on diegeettistä, ja silloin kertojan kontrolli on suurimmillaan. Puheaktin tiivistelmällä tarkoitetaan sitä, että kertoja ilmaisee puheaktin tapahtuneen esimerkiksi nimeämällä sen. Puheen sisällöstä ei kerrota mitään. (Leech & Short 1981: 323–324). Kerronnassa kertojalla on puheen raportoinnissa täysi kontrolli (Leech & Short 1981: 324). Suora esittäminen (vapaa suora esitys, suora esitys) taas on mimeettistä, ja silloin kertomuksen henkilön ääni kuuluu vahvemmin. Jatkumon keskellä ovat epäsuoran esittämisen keinot (vapaa epäsuora esitys, epäsuora esitys).

Leech & Short eivät laske vapaata suoraa esitystä puheen esittämiseksi, koska siitä puuttuu johtoilmaus. Tekstissä vapaassa suorassa esityksessä on usein jokin merkki puheen esittämisestä, esimerkiksi lainausmerkkien käyttö, viiva tai rivinvaihto. Leech & Short laskevat vapaaksi suoraksi esitykseksi myös sellaiset esimerkit, joista puuttuu merkki puheen esittämisestä, mutta jotka kontekstin perustella voi päätellä suoraksi esitykseksi. Lehtiteksteissä raja vapaan suoran ja vapaan epäsuoran esityksen välillä on kuitenkin häilyvä. (Shore 2005: 74–76). Aineistossani esiintyy tapauksia, joissa haastattelijan kysymystä tai haastateltavan vastausta ei ole merkitty typografisesti. Olen tulkinut tällaiset tapaukset vapaaksi epäsuoraksi esityksiksi, enkä vapaaksi suoraksi esitykseksi niin kuin Leech & Short.

(12)

"Taitaa olla niin, että urheilu, armeija ja kirkko ovat ne viimeiset linnakkeet. Tai no, kirkkokin on alkanut rakoilla", Liukkonen sanoo ja naurahtaa.

Armeija tuntuu toivottomalta tapaukselta, mutta mikä muuttaisi urheilun? Mitä sanoisit vaikkapa Juhani Tammiselle, joka äskettäin nimitti homoseksuaaleja hiirulaisiksi.

Liukkonen miettii hetken.

"Niin, tunnen itse asiassa yhden ihan olympiatason jääkiekkoilijan, joka edustaa vähemmistöä. Ainakin voin sanoa hänelle, että kyllä siinäkin lajissa ihan yhtä lailla meitä on."

4.4 Muita referoinnin keinoja

Leech ja Shortin jatkumolla esitetyt referoinnin keinot ovat Kuirin (1984) mukaan varsinaisen referoinnin keinoja. Näiden lisäksi on olemassa joukko muita referointikeinoja, joilla voidaan osoittaa, että tieto on peräisin muualta.

Kuiri 1984: 1

1. Partisiippirakenne	Poika sanoi menevänsä ulos.
2. Infinitiivirakenne	Poika käski tytön mennä ulos.
3. Translatiivirakenne	Poika sanoi tyttöä kauniiksi.
4. Essiivirakenne	Poika piti tyttöä kauniina.
5. Teonnimirakenne	Poika kertoi tytön menemisestä.
6. <i>Kuulemma-</i> ja <i>muka-</i> sanojen referointi	Tyttö on kuulemma/muka kaunis.
7. <i>Kuulua-</i> ja <i>pitää-</i> verbeillä referointi	Tyttö kuuluu olevan kaunis. Tytön pitäisi olla kaunis.
8. <i>Jnkn mielestä</i> ja <i>jnkn mukaan</i> -rakenteilla referointi	Pojan mielestä/mukaan tyttö on kaunis.
9. Elatiivilla referointi	Pojasta tyttö on kaunis.
10. Tempusten, erityisesti pluskvamperfektin, referatiivinen käyttö	Liisa oli eilen kaupungilla. Hän oli käynyt ensin kaupoissa ja mennyt sitten elokuviin. Tapasin hänet vasta kotimatalla.

Kuirin tekemä jaottelu on lähes kokonaan syntaktis-morfologinen, sillä eri referointikeinot on erotettu toisistaan rakenteen eikä merkityksen perusteella. Luokat 1–5 on muodostettu referaattiosan ja luokat 6–10 johtoilmauksen perusteella. Luokittelu perustuu Osmo Ikolan teokseen ”Das Referat in der finnischen Sprache” (1960).

5 Henkilökuvan toimintavaiheet

Tässä luvussa esittelen Alisa Vainion henkilökuvan toimintavaiheet ja osoitan, mitä eri toiminnoilla tehdään. Lisäksi käsittelen eri toimintavaiheissa esiintyvää referointia. Käytän analyysissäni haastateltavasta nimitystä päähenkilö ja haastattelijasta, eli toimittajasta ja jutun kirjoittajasta, nimitystä kertoja.

5.1 Taustoitus

Taustoituksella tarkoitan sellaisia henkilökuvan vaiheita, joissa päähenkilöstä kerrotaan asioita, jotka ovat jo aiemmin olleet esillä julkisuudessa. Taustoitus on tietoa, jonka toimittaja kuvittelee lukijalta puuttuvan ja joka auttaa ymmärtämään ja hahmottamaan kokonaisuuden paremmin. Olennaista on se, että kyse on tiedosta, joka on peräisin muualta kuin haastattelutilanteesta. Taustoituksen olen jakanut yleiseen ja päähenkilön taustoitukseen.

5.1.1 Yleinen taustoitus

Yleisessä taustoituksessa ei anneta tietoa päähenkilöstä, vaan jostain päähenkilön elämään liittyvästä asiasta, joka jutussa nostetaan esiin. Yleistä taustoitusta käytetään aiheeseen johdattamiseen tai jonkin asian selittämiseen tai täsmentämiseen. Yleistä taustoitusta voi käyttää myös näkökulman rakentamiseen. Vainion henkilökuva alkaa yleisellä taustoituksella, jossa kerrotaan mikä on maraton.

(13)

Mistä puhumme, kun puhumme maratonista? Puhumme 42 kilometristä ja 195 metristä. Puhumme pisimmästä olympiamatkasta. Puhumme legendasta, jonka mukaan kreikkalainen sotilas Feidippides juoksi Marathonin kylästä Ateenaan ilmoittaakseen persialaisten kukistamisesta taistelussa. Sitten hän lyyhistyi maahan ja kuoli.

Puhumme äärisuorituksesta, mutta 17-vuotiaalle Alisa Vainiolle Kullervo-maraton viime syksynä oli ihan tavallinen pitkä lenkki. Hän oli juossut maratonin pituisia pätkiä vaikka kuinka paljon, pidempiäkin. Joskus Lappeenrannasta Imatralle äidin työpaikalle tai kotoa Venäjän rajalle ja takaisin.

Esimerkissä 13 yleinen taustoitus johdattaa lukijan päähenkilön elämään liittyvän aiheen äärelle. Kappale alkaa kysymyksellä *Mistä puhumme, kun puhumme maratonista?*, johon kertoja heti vastaa. Hän kuvaa maratonia kvanttorilla *42 kilometriä*

ja 195 metriä sekä luokittavilla NP:illä *psin olympiamatka* ja *legenda*. Ensimmäinen kappale sisältää pelkästään tosiasioihin perustuvaa tietoa maratonista, mutta toisen kappaleen alussa kertoja kutsuu maratonia *äärisuorituksesi*. Sana ilmaisee subjektiivista arvioita maratonista ja luo mielikuvan jostain sellaisesta, johon tavallinen ihminen ei kykene. Taustoituksella kertoja voi vahvistaa näkökulmaa, josta päähenkilöä tarkastellaan. Vainion henkilökuvassa yksi vahvimista näkökulmista on se, että Vainio on tavallisesta poikkeava urheilija, ja tätä mielikuvaa aletaan rakentaa jo taustoituksessa.

Aiheeseen johdattamisen lisäksi yleistä taustoitusta esiintyy kohdissa, joissa lukijalle selitetään tai täsmennetään jokin mahdollisesti tuntematon termi, esimerkiksi *mykoplasma* (14) ja *flow-tila* (15).

(14)

Kun Vainio vihdoinkin kesällä kävi lääkärissä, selvisi, että hänellä oli todennäköisesti ollut hoitamaton mykoplasma. **Mykoplasma-bakteerit estävät normaalin rasituksesta palautumisen. Urheilijat kärsivät niistä usein.**

(15)

Kun puolet maratonista oli juostu, hän kiihdytti tahtia. Mutta hän ei pohtinut, kuinka kovaa hän juoksee. Hän ei pohtinut mitään.

Tätä kutsutaan flow-tilaksi. Sen voi saavuttaa, jos osaa jotain todella hyvin. Lahjakkaat ihmiset kokevat tällaisia asioita.

Selittävä osa esiintyy aineistossani tyypillisesti kappaleen lopussa tai muodostaa kokonaan oman kappaleensa.

5.1.2 Päähenkilön taustoitus

Päähenkilön taustoituksessa lukijalle kerrotaan taustatietoja jutun päähenkilöstä. Vainion taustoituksessa käsitellään esimerkiksi Vainion aiempia kilpailusuorituksia ja -tuloksia, valmentajaa, blogia ja sitä, mitä Vainiosta on aiemmin kirjoitettu lehdissä.

Kuukausiliitteen 9/2016 ilmestyessä Alisa Vainio oli vielä suurelle yleisölle suhteellisen tuntematon urheilija, sillä hän oli juossut läpimurtomaratonsa vasta vuotta aiemmin. Siksi jutun alussa kerrotaan lyhyesti, kuka Alisa Vainio on (16) ja millainen oli hänen ensimaratonsa (17), jonka myötä hän myös nousi julkisuuteen.

(16)

Alisa Vainio on 18-vuotias juoksija ja Suomen urheilun tulevaisuudenlupaus.

(17)

Vainion aika, 2.33.24. on Suomen naisten kaikkien aikojen kuudenneksi paras. Se oli yli 11 minuuttia nopeampi kuin Rion olympialaisten tulosraja.

Kummassakin esimerkissä Vainiota luokitellaan kopulalauseiden avulla. Esimerkissä 16 Vainiota luonnehditaan NP:illä *18-vuotias juoksija* ja *Suomen urheilun tulevaisuudenlupaus*. Esimerkissä 17 Vainion maratonaikaa luokitetaan restriktiivisillä adjektiivilausekkeilla *naisten kaikkien aikojen kuudenneksi paras* ja *yli 11 minuuttia nopeampi kuin Rion olympialaisten tulosraja*. Luokittelu perustuu tiedettyihin tosiasioihin samaan tapaan kuin esimerkissä 13.

Henkilökuva sisältää usein monia pieniä kertomuksia, joissa on toiminnallinen subjekti ja joissa kuvataan peräkkäisiä tapahtumia. Kertomus ei modernin käsitykseen välttämättä etene kronologisesti, vaan voi sisältää takaumia tai hyppäyksiä tulevaisuuteen, mutta ollakseen kertomus, sen pitää muodostaa ajallinen kokonaisuus (Mäntynen & Pietikäinen 2009: 109–110). Päähenkilön taustoituksessa tuodaan kertomusten avulla esiin tapahtumia, jotka lukijan on hyvä tietää perusasioiden lisäksi (16, 17). Vainion henkilökuvassa kerrotaan esimerkiksi se, että onnistuneen läpimurtovuoden jälkeen Vainio on kohdannut vaikeuksia.

(18)

(a) Vammoista Vainio on saanut kärsiä. (b) Joulukuussa jalkaan tuli tulehdus. (c) Huhtikuussa jalasta löytyi kaksi rasisuurmurtumaa.

(19)

Toukokuun lopussa Vainio ilmoitti, ettei hän lähde Amsterdamiinkaan.

(20)

Vainio ei ole urheillut omalla tasollaan viime syksyn jälkeen. Hän jäi lopulta ilman valmentajaa, kun yhteistyö Rami Virlanderin kanssa päättyi kesällä. Virlander kertoi, että yksi syy tähän oli Kullervo-maratonin juokseminen ilman lupaa. Vainio sanoo, että luottamus oli mennyt jo aiemmin.

Esimerkeissä 18–20 kuvataan tapahtumaketju, joka alkaa Vainion loukkaantumisesta ja päättyy siihen, että Vainio jää ilman valmentajaa. Esimerkissä 18 ei ole toiminnallista subjektiä. Lauseen (a) predikaattina on intransitiivinen verbi *kärsiä*, joka kuvaa päähenkilön ruumiillista kokemusta mutta ei toimintaa. Vammoja kuvataan imperfektissä olevilla eksistentiaalilauseilla (b–c). Esimerkeissä 19 ja 20 toi-

mintaa ja tapahtumia kuvataan imperfektissä, predikaateilla *ilmoitti* (19), *ei ole urheillut* (20), *jäi* (20), *päätyi* (20). Loukkaantumiskertomuksen ajallinen kehys muodostuu ajan adverbista *joulukuussa* (18), *huhtikuussa* (18), *toukokuussa* (19) ja *kesällä* (20).

Henkilökohtaisessa taustoituksessa on toimittaja voi tuoda esiin päähenkilöön liittyviä, etukäteen tiedettyjä ristiriitoja tai mahdollisia ongelmia. Vainiota käsittelevästä jutusta selviää myöhemmin, mitä muuta loukkaantumisiin on liittynyt ja miten se on vaikuttanut Vainioon.

Henkilökohtainen taustoitus määrittelee näkökulman, josta lukija alkaa tarkastella päähenkilöä, tai ainakin henkilökohtaisella taustoituksella katsetta ohjataan tiettyyn suuntaan.

(21)

Toiset saattavat ihmetellä, miten joku voi olla niin hyvä. Ja miten on mahdollista, että juoksu voi näyttää helpolta kuin tanssi. Ehkä he pohtivat hänen hapenottokykyään, varusteitaan, lenkkareitaan, askellustaan ja siroa rakennettaan. Ja sitä, miten kova treenaus on muuttanut hänen kehoaan: lihaksia, verenkiertoelimistöä, hermostoja ja aivoja. Sydäntä, jonka tilavuus on monta sataa millilitraa enemmän kuin tavallisella ihmisellä.

Heidän mieleensä tulee ehkä sekin, kuinka Vainio on hyötynyt siitä, että hän on harjoitellut niin erilaisia lajeja. Tai ehkä he aprikoivat, miksi harjoitus tehoaa eri ihmisiin eri tavalla. Jotain tekemistä sillä on geenien kanssa, mutta minkä geenien, sitä kukaan ei tarkalleen tiedä.

Ehkä he myös miettivät, käyttääkö Alisa Vainio dopingia, koska hän on niin hyvä.

Muut yrittivät ymmärtää Vainion juoksua, mutta Vainio vain juoksi. Olisi juossut pidempäänkin, jos maraton olisi jatkunut.

Esimerkki 21 sisältää useita alisteisia kysymyslauseita (*miten joku voi olla niin hyvä, miten on mahdollista, että juoksu voi näyttää helpolta kuin tanssi, miten kova treenaus on muuttanut hänen kehoaan, kuinka Vainio on hyötynyt siitä, että hän on harjoitellut niin erilaisia lajeja, miksi harjoitus tehoaa ihmisiin eri tavalla, käyttääkö Alisa Vainio dopingia*), joihin juttu etsii vastausta. Kaikki kysymykset alkavat syitä kysyvillä sanoilla *miten* ja *kuinka* tai adverbilla *miksi* paitsi viimeinen hakukysymys.

Kysymysten voi ajatella ohjaavan lukijan näkemyksiä siksi, että kysymykset pitävät sisällään esimerkiksi sellaisia väitteitä kuin *Vainio on niin hyvä* ja *Vai-*

nion juoksu näyttää helpolta kuin tanssi. Esimerkissä toistuu Vainion poikkeuksellisuuden alleviivaaminen, mikä kysymysten lisäksi tulee esiin ilmauksesta *sydäntä, jonka tilavuus on monta sataa millilitraa enemmän kuin tavallisella ihmisellä.*

Vaikka taustoitus on tietoa, joka on aiemmin ollut julkisuudessa esillä, ei henkilökohtainen taustoitus ei ole aina neutraalia. Monessa kohdassa se sisältää toimittajan tekemiä tulkintoja päähenkilöstä. Yleisessä taustoituksessa evaluoiva kielenkäyttö (12) ei ole yhtä räikeää kuin päähenkilön taustoituksessa.

(22)

Pitkin kevättä lehdissä ihmeteltiin, mihin hän katosi **mahtavan** viime vuoden jälkeen. Sillä **mahtava** se oli: EM-pronssia 3000 metrin esteissä 19-vuotiaiden kisoissa, naisten SM-kulmaa Kalevan kisoissa 10000 metrillä ja hopeaa 5000 metrillä **hurmioituneilla** juoksuiilla. Ja sitten vielä se syksyinen maraton.

Esimerkissä 22 toimittaja kuvaa Vainion edellistä vuotta adjektiivilla *mahtava* ja juoksuja adjektiivilla *hurmioitunut*. Ne ovat subjektiivisesti arvottavia asenneadjektiiveja, joiden ominaisuus on riippuvainen kirjoittajan henkilökohtaisista käsityksistä (ISK § 605). Kauden mahtavuutta alleviivataan kopulalauseella *sillä mahtava se oli*, jossa adjektiivi *mahtava* on lauseen teemapaikassa. Lauseen jälkeen adjektiiville mahtava perustellaan Vainion edellisen vuoden tuloksilla.

Esimerkissä 23 evaluoiva kielenkäyttö on konkreettisempaa kuin esimerkissä 22.

(23)

Vainion aika, 2.33.24 on Suomen naisten kaikkien aikojen kuudenneksi paras. Se oli yli 11 minuuttia nopeampi kuin Rion olympialaisten tulosraja. Maaliin päästyään Alisa Vainiosta oli tullut (a) **Suomen lupaavin** nuori juoksija. (b) **Hän voi olla suomalaisen kestävyysjuoksun pelastaja, sellainen, jota Rion olympiakisoissa ei nähty.**

Kertoja luonnehtii Vainiota superlatiivi-ilmauksella *Suomen lupaavin nuori juoksija* (a), joka erottaa Vainion muista juoksijoista. Yksittäisen luonnehtivan ilmauksen lisäksi kertoja antaa arvion Vainion tulevasta urasta ja povaa Vainiosta suomalaisen kestävyysjuoksun pelastajaa (b). Lauseen (b) predikaattina on episteeminen modaaliverbi *voi*, jonka avulla kirjoittaja tekee tulkinnan: on mahdollista, että Vainio on suomalaisen kestävyysjuoksun pelastaja. Tällä toimittaja selittää, mikä merkitys Vainion lahjakkuudella on ja toisaalta myös sen, miksi nyt on tärkeää tietää, kuka on Alisa Vainio. Samalla hän tuo perusteita sille, miksi tällainen juttu on yli päätään kirjoitettu.

Päähenkilön taustoituksella on kolmenlaisia tehtäviä. Sen ensisijainen tehtävä on kertoa lukijalle olennaisimmat seikat päähenkilöstä niin, että juttu on helppo lukea ja ymmärtää. Toiseksi päähenkilön taustoitus esittää mahdolliset ongelmat, ristiriidat tai kysymykset, jotka henkilökuvaa pyrkii sitten ratkaisemaan. Vainion henkilökuvassa tällaisia kysymyksiä ovat esimerkiksi: Mitä Vainiolle tapahtui onnistuneen kauden jälkeen? Miksi Vainio on niin hyvä juoksija? Kolmanneksi tehtäväksi voi ajatella sen, että taustoituksen avulla kertoja osoittaa, miksi tai millä tavoin päähenkilöä pidetään kiinnostavana, ja samalla implisiittisesti perustelee, miksi henkilökuvaa tehdään. Päähenkilön taustoitus toimii ikään kuin kehikkona, johon kertoja sitten rakentaa henkilökuvan.

5.1.3 Referointi henkilökuvan taustoituksessa

Yleisessä taustoituksessa kerrotaan, selitetään tai täsmennetään jotain, mitä lukijan tarvitsee tietää, jotta hän voi ymmärtää henkilökuvan sisällön. Aineistossani referointia esiintyy tässä tarkoituksessa vain kerran.

(24)

Mistä puhumme, kun puhumme maratonista? Puhumme 42 kilometristä ja 195 metristä. Puhumme pisimmästä olympiamatkasta. **Puhumme legendasta, jonka mukaan kreikkalainen sotilas Feidippes juoksi Marathonin kylästä Ateenaan ilmoittaakseen persialaisten kukistamisesta taistelussa.** Sitten hän lyyhistyi maahan ja kuoli.

Esimerkissä 24 referoidaan ilmauksella *legendasta, jonka mukaan*. Lause *Puhumme legendasta* vastaa esimerkin alussa esitettyyn kysymykseen ja tuo lukijalle tiedon, että maraton on legenda. Sen jälkeen adverbiaalilla *mukaan* avulla referoidaan se, mitä legenda maratonista kertoo.

Muissa kohdin tietoa ei merkitä muualta saaduksi. Näin ollen voi olettaa, että kyse on yleisesti tiedetyistä asioista, joiden lähdettä ei tarvitse tekstiin merkitä. Jossain toisenlaisessa henkilökuvassa yleinen taustoitus voisi hyvin pitää sisällään esimerkiksi asiantuntijan referointia. Aineistoni yleisessä taustoituksessa asiat esitetään yksinkertaisesti ja tiiviisti: *Mykoplasma-bakteerit estävät normaalin rasisituksesta palautumisen* (14). Tätä kutsutaan *Flow-tilaksi* (15). Selittävässä ja täsmentä-

vissä lauseissa predikaattina on yleensä kaksipaikkainen verbi (*estää, kutsua*). Selitettävä termi on subjektin paikalla (*mykoplasma*) tai mahdollisesti tuntematon termi nimetään passiivin avulla (*kutsutaan Flow-tilaksi*).

Päähenkilön taustoituksessa referointia sen sijaan on paljon. Taustoituksessa tuodaan esille muitakin kuin kertojan tai päähenkilön ääniä.

(25)

Vainio ei ole urheillut omalla tasollaan viime syksyn jälkeen. Hän jäi lopulta ilman valmentajaa, kun yhteistyö Rami Virlanderin kanssa päättyi kesällä. **Virlander kertoi, että yksi syy tähän oli Kullervo-maratonin juokseminen ilman lupaa.** Vainio sanoo, että luottamus oli mennyt jo aiemmin.

Esimerkissä 25 Vainiosta tuodaan ensimmäistä kertaa esiin jokin hänen persoonaan liittyvä negatiivinen asia eli se, että Vainiolla on ollut ongelmia entisen valmentajan kanssa. Epäsuoran esityksen avulla ääneen pääsee entinen valmentaja Virlander, joka kertoo syyn valmennussuhteen päättymiseen. Rahdun (2005: 314) mukaan journalismissa on tavallista, että haastateltavaa kielteisesti arvioivat kannanotot esitetään jonkun muun kuin toimittaja-kertojan diskurssissa. Silloin haastateltavaa voidaan haastaa ja kritisoida välttäen omia kannanottoja ja epäkohteliaisuutta.

Esimerkissä 26 ei pelkästään referoida sitä, mitä Vainiosta on sanottu, vaan myös ajateltu aiemmin.

(26)

Toiset saattavat ihmetellä, miten joku voi olla niin hyvä. Ja miten on mahdollista, että juoksu voi näyttää helpolta kuin tanssi. Ehkä he pohtivat hänen hapenottokykyään, varusteitaan, lenkkareitaan, askellustaan ja siroa rakennettaan. Ja sitä, miten kova treenaus on muuttanut hänen kehoaan: lihaksia, verenkiertoelimistöä, hermostoja ja aivoja. Sydäntä, jonka tilavuus on monta sataa millilitraa enemmän kuin tavallisella ihmisellä.

Heidän mieleensä tulee ehkä sekin, kuinka Vainio on hyötynyt siitä, että hän on harjoitellut niin erilaisia lajeja. Tai ehkä he aprikoivat, miksi harjoitus tehoaa eri ihmisiin eri tavalla. Jotain tekemistä sillä on geenien kanssa, mutta minkä geenien, sitä kukaan ei tarkalleen tiedä.

Ehkä he myös miettivät, käyttääkö Alisa Vainio dopingia, koska hän on niin hyvä.

Muut yrittivät ymmärtää Vainion juoksua, mutta Vainio vain juoksi. Olisi juossut pidempäänkin, jos maraton olisi jatkunut.

Esimerkki on kokonaan vapaata epäsuoraa esitystä, jossa kertojan ääni sekoittuu tuntemattomiin ääniin, joista käytetään nimityksiä *toiset, muut* ja *he*. Tuntemattomat äänet arvailevat ja ihmettelevät, miksi Vainio on niin hyvä, ja tätä ilmaistaan

predikaattien *saattavat ihmetellä, pohtivat, miettivät* ja *aprikoivat* avulla. Episteesmisen modaaliverbin *saattaa* ja neljä kertaa esiintyvän modaalipartikkelin *ehkä* avulla osoitetaan, että kyse on mahdollisesta asiaintilasta tai kertojan arvailusta.

Viimeisessä kappaleessa siirrytään mahdollisesta asiaintilasta todelliseen asiaintilaan. Lauseen *muut yrittivät ymmärtää Vainion juoksua* predikaatti *yrittivät ymmärtää* tiivistää sen, mistä edellisen jakson arvailussa on ollut kyse. Samalla kertoja esittää ikään kuin yleisenä mielipiteenä sen, että Vainion maratonsuoritus näyttäytyy käsittämättömänä muille paitsi Vainiolle itselleen. Näin kertoja jälleen vahvistaa Vainioon kohdistuvia ennako-oletuksia poikkeuksellisesta urheilijasta ja osoittaa, miksi Vainio on kiinnostava.

Esimerkissä 27 kerrotaan, mitä Vainiosta on aiemmin kirjoitettu.

(27)

Pitkin kevättä lehdissä ihmeteltiin, mihin hän katosi mahtavan viime vuoden jälkeen. Sillä mahtava se oli: EM-pronssia 3000 metrin esteissä 19-vuotiaiden kisoissa, naisten SM-kultaa Kalevan kisoissa 10000 metrillä ja hopeaa 5000 metrillä hurmioituneilla juoksuilla. Ja sitten vielä se syksyinen maraton.

Esimerkki alkaa epäsuoralla esityksellä. Johtolause on passiivissa, ja lauseen predikaattina on ajatteluverbi *ihmeteltiin*. Ajatusten esittäminen on osittain funktioltaan ja ulkoasultaan samankaltaista kuin puheen referointi. Verbi *ihmetellä* saa rinnalleen lähes samanmerkityksisen puhumista kuvaavan verbin *kysyä*. (Hyvättinen 1995: 158). Passiivimuodon takia referoitavaa ei ole nimetty, vaan lauseen teemapaikassa on monikon inessiivi *lehdissä*, joka kattaa alleen sanoma- ja aikakauslehdet. Monikko osoittaa sen, että asiaa on käsitelty useaan otteeseen, ja ajan adverbiaali *pitkin kevättä* rajaa käsittelyn ajankohdan laajemmaksi kuin vain johonkin yhteen tiettyyn hetkeen. Käyttämällä passiivia kertoja tekee tilanteesta yleistyksen tai tiivistyksen.

Yhtenä päähenkilön taustoituksen tehtävänä on tuoda esiin päähenkilöön liittyviä ristiriitaisuuksia, joita jutussa myöhemmin tullaan käsittelemään. Lehtien referoiminen toimii tässä todisteena siitä, että jonkinlaisia vaikeuksia on ollut, kun kerran asia on huomattu ja sitä on käsitelty useaan otteeseen eri lehdissä. Samalla se lisää myös jutun kiinnostavuutta, sillä Vainiosta paljastetaan tässä jutussa jotain, mitä aiemmin ei ole julkisuudessa kerrottu.

Päähenkilön taustoituksessa on myös mahdollista referoida päähenkilöä itseään silloin kun kyse on jostain, mitä hän on kertonut itsestään aiemmin.

(28)

Juoksemisen aloittaminen tauon jälkeen tuntui hirveältä. Mikään ei sujunut. Jo ennen lenkkiä päässä jyskytti pelko: tyssääkö tämä taas neljään kilometriin? Hän toivoi, ettei kukaan näkisi häntä, koska juoksun täytyi näyttää kauhealta. **Hän on joskus pyytänyt blogissaan vanhemmiltaan anteeksi sitä, että he joutuvat katsomaan hänen huonoa juoksuaan.**

Esimerkki 28 on vapaata epäsuoraa esitystä. Jaksossa referoidaan Vainion blogikirjoitusta ilman johtolausetta. Yhtä lailla päähenkilön taustoituksessa voitaisiin tällaisessa tilanteessa käyttää epäsuoraa tai suoraa esitystä tai referoida jotain, mitä Vainio sanonut itsestään aiemmin, esimerkiksi jossain toisessa jutussa.

5.2 Haastattelutilanteen kuvaus

Taustatiedon jälkeen kaikki muut henkilökuvan tiedot perustuvat siihen, mitä päähenkilö päättää kertoa itsestään haastattelijalle ja toisaalta myös siihen, millainen haastateltava haastattelun aikana on. Tässä luvussa käsittelen sitä, miten kertoja kuvaa haastattelutilannetta ja päähenkilöä haastattelutilanteessa ja mitä hän siitä kertoo. Osoitan, millaisia asioita haastattelutilanteesta kuvataan ja mikä merkitys niillä on henkilökuvan rakentumiselle. Keskityn kohtiin, joissa näkökulma on kertojan ja kertojan kontrolli suurimmillaan, eikä päähenkilö saa sanoa itsestään mitään.

En tarkastele tässä yhteydessä suoran esityksen jaksoja, vaikka johtolauseen verbi jotain haastattelutilanteen luonteesta kertookin. Vainion henkilökuvassa johtolauseissa käytetään useimmiten verbiä *sanoa* ja kerran verbiä *selventää*. *Sanoa* on kaikkein neutraalein ja merkitykseltään väljin kommunikaatioverbi (ISK §1476). Verbillä *selventää* tehdään jotain aiempaa ymmärrettävämmäksi.

5.2.1 Miljö

Monet henkilökuvat sisältävät haastatteluympäristön kuvausta. Vainion henkilökuva jakaantuu ajallisesti ja paikallisesti viiteen osaan.

(29)

Auto omakotitalon pihalla on valkoinen, ja sen kylkeen teipatussa kuvassa juoksee nuori nainen ryhdikkäästi ponnari heiluen. Auton omistaja on saanut ajaa sponsoriautoaan nyt kuusi päivää. Inssi meni edellisellä viikolla läpi ensimmäisellä yrittämällä.

(30)

Alkaa sataa. Sataa kovemmin kuin koko kesänä Lappeenrannassa. Vesivanat huuhtovat uuden auton tuulilasia. Kello lähenee neljää, mutta hyvää kuvauspaikkaa ei löydy.

(31)

Lopulta on pakko mennä Kimpisen urheilukentälle. Siellä Alisa Vainio juoksee kuvaajaa varten. Edestakaisin, uudestaan ja uudestaan. Se näyttää ihmeellisen kauniilta, kimmoisalta ja sulavalta, mutta vainiota vain itkettää.

(32)

Perjantai valkenee aurinkoisena. Puoli viideltä juostaan 3000 metrin esteet. Se on ensimmäinen matka, jolle Alisa Vainio on ilmoittautunut. **Kimpisen urheilukentän edessä on kojuja. Urheilijoita kävelee kentällä edestakaisin numerolaput rinnassaan.**

(33)

Kaksi päivää maratonin jälkeen Alisa Vainio vastaa puhelimeen lapsuudenkodissaan.

Ensimmäinen haastattelun osa tapahtuu Vainion lapsuudenkodissa (29), jonka jälkeen Vainiosta otetaan kuvia juttua varten Kimpisen urheilukentällä (30–31). Tästä seuraavana päivänä Lappeenrannassa järjestetään yleisurheilun SM-kilpailut, jossa haastattelun tekeminen jatkuu (32). Viimeisenä haastattelun osana on puhelinkeskustelu muutamaa viikkoa myöhemmin (33). Jokainen siirtymä alkaa miljöön kuvauksella, paitsi viimeinen (33). Siinä kertoja on fyysisesti eri paikassa kuin päähenkilö, joten miljöön kuvausta ei luonnollisesti voi tehdä. Kertoja ainoastaan esittää tiedon Vainion olinpaikasta lauseen adverbialilla *lapsuudenkodissaan*.

Miljöötä kuvataan preesensissä. Erikoislausetyypeistä miljöön kuvaamiseen käytetään ilmiölausetta (*Alkaa sataa*) ja eksistentiaalilauseetta (*Kimpisen urheilukentän edessä on kojuja. Urheilijoita kävelee kentällä edestakaisin numerolaput rinnassaan.*). Monikäyttöisiä lausetyyppejä käytetään vaihtelevasti, mutta useimmissa lauseissa esiintyy ajan adverbi (*lopulta, puoli viideltä, kaksi päivää maratonin jälkeen*) tai paikan adverbi (*sen kylkeen teipatussa kuvassa, Kimpisen urheilukentän edessä*). Adverbi on aina lauseen alussa. Miljöötä kuvataan myös intransitiivi- ja transitiivilauseilla, jotka eivät sisällä adverbeja (*Vesivanat huuhtovat uuden auton tuulilasia. Kello lähenee neljää, mutta hyvää kuvauspaikkaa ei löydy. Perjantai valkenee aurinkoisena*). Lauseissa on jokin aikaa tai paikkaa ilmaiseva NP, joka on subjektina (*perjantai, hyvää kuvauspaikkaa*) tai objektina (*uuden auton tuulilasia, neljää*). Miljöön kuvaukseen käytetään myös kopulalauseetta (*Auto omakotitalon pihalla on valkoinen*).

Yhtenä miljöön kuvailun tehtävänä on kuljettaa lukija tapahtumapaikalle ja päästää lukija päähenkilön maailmaan. Toimittajien käsikirjoissa suositellaan, että toimittaja tapaisi päähenkilön tämän omassa ympäristössään (Siivonen 2007: 89).

Kuvaamalla ympäristöä kertoja voi osoittaa lukijan katseen johonkin paikkaan tilassa, jonka avulla kerrotaan jotain olennaista päähenkilöstä. Miljöön kuvaus toimii samalla päähenkilön identiteetin kuvauksen vahvistajana tai rakentajana.

(34)

Vainion äiti työskentelee pankkivirkailijana ja isä energialaitoksella. He asuvat edelleen talossa, joka oli Vainion lapsuudenkoti. (a) **Se on tavallinen suomalainen omakotitalo, monta makuuhuonetta, vaalea sohva, Unikko-kuusia ja muutama valokuva esillä.**

(b) **On jotain poikkeavaakin.** (c) **Keittiön pöytä on täynnä ravintolisiä,** (d) **ja yläkerran vitriiniin on ahdettu Alisan palkintoja.** Osa niistä on tullut muista lajeista, jääpallosta, jääkiekosta, jalkapallosta ja pikaluistelusta.

(e) **Alisan lapsuudenaikainen huone on melkein entisellään. Tapettiin on printattu mustavalkokuva New Yorkista, ja seinällä lukee motto: "Work hard and be nice to people."**

(f) **Hyllylle on aseteltu lenkkareita.** Yhteensä Vainiolla eli perheen kesken Alilla on niitä yli kahdetkymmenet. Yksillä lenkkareilla voi yleensä juosta 700–2000 kilometriä. Se tarkoittaa, että Vainion pitää vaihtaa lenkkareita vähintään kolmen kuukauden välein.

Lenkkarit ovat tärkeitä. Kun hän vaihto hetkeksi merkkiä viime jouluna, jalat kiipeytyivät heti. "Kun sai adidakset jalkaan, oli kuin kotiin olisi tullut", Vainio sanoo.

(g) **Edes juoksumattoa ei ole viety pois.** Sillä Vainio on juossut talven rätäsateilla katsellen samalla pari kolme elokuvaa Netflixistä.

(h) **Huoneessa on tallella myös pinkki matto.**

"Oommie ollu prinsessaki silloin kun mie olin taitoluistelussa. Emmi ikinä millään prätkähiirillä leikkiny. Mut emmi kyl barbeillakaan."

Esimerkissä 34 miljööstä on kuvattu vain sellaisia kohtia, jotka paljastavat jotain myös Vainiosta. Lauseiden (a–d) kuvaus rakentuu vastakkainasettelusta, joka ilmenee merkityksiltään vastakkaisina adjektiiveina *tavallinen* (a) ja *poikkeava* (b). Poikkeavuutta korostavat lauseen (c) adverbiaalimäärite *täynnä*, joka alleviivaa ravintolisien paljoutta, ja lauseen (d) predikaatti *on ahdettu*. Verbivalinta vahvistaa mielikuvaa menestyneestä urheilijasta, jonka mitalit eivät meinaa mahtua kaappiin.

Eksistentiaalilauseiden (f, g) partitiivisubjektit *lenkkareita* ja *juoksumattoa* edustavat muutakin kuin pelkkää esinettä tilassa. Tavaroiden avulla avataan sitä, miten Vainio harjoittelee, ja molempia lauseita (f, g) seuraa selostus, jossa kuvataan Vainion harjoitusmääriä. Tällä rakennetaan kuvaa Vainiosta kurinalaisena ja ahkerana harjoittelijana.

Samaan tapaan miljöön kuvausta on käytetty myös Vainion menneisyyden havainnoimiseen. Lauseen (h) subjekti *pinkki matto* toimii todisteena Vainion prinsessavaiheesta, josta kerrotaan suoran esityksen avulla.

5.2.2 Ulkonäkö ja käytös

Miljöön kuvauksen lisäksi haastattelutilanteesta kuvataan sitä, miltä Vainio näyttää ja miten hän käyttäytyy. Tilannekuvauksella luodaan läsnäoloa ja kutsutaan lukija toimittajan ja haastateltavan tapaamisen todistajaksi (Juvonen 2000: 12). Kaikki haastattelutilanteen kuvaukset ovat preesensissä, mikä lisää läsnäolon tunnetta.

(35)

(a) **Alisa Vainio Vainio avaa lapsuudenkotinsa oven.** (b) **Hänellä on yllään tuulitakki, lyhyet sortsit eli ”vireenit” ja siniset juoksusukat.** On elokuun ensimmäinen torstai, ja aamutreeni, ”kevyt kymppi”, on juuri tehty.

(36)

Lopulta on pakko mennä Kimpisen urheilukentälle. (a) **Siellä Alisa Vainio juoksee kuvaajaa varten.**

Edestakaisin, uudestaan ja uudestaan. (b) **Se näyttää ihmeellisen kauniilta, kimmoisalta ja sulavalta, (c) mutta Vainiota vain itkettää.**

Esimerkki 35 on jutun alkupuolelta, kohdasta, jossa toimittaja saapuu Vainion luokse tekemään haastattelua. Aiempi osa henkilökuvasta on ollut Vainion taustoitusta, joten tässä lukija kohtaa ensimmäistä kertaa ”todellisen” Alisa Vainion. Kertoja kuvaa Vainion toimintaa (a) ja pukeutumista (b). Ulkonäön kuvaus vahvistaa odotustenmukaista kuvaa siitä, kuka Alisa Vainio on: todellinen urheilija, joka vapaa-ajallakin pukeutuu urheiluvaatteisiin. Ulkonäköä kuvataan, jotta lukija pääsee lähelle päähenkilöä. Ulkonäön tärkeimmät piirteet ovat kasvonpiirteet, vaatetus, katse ja toistuvat ilmeet ja eleet. (Räty 1998: 147).

Esimerkki 36 on peräisin haastattelun loppupuolelta, kohdasta, jossa ollaan siirrytty ottamaan kuvia henkilökuvaa varten. Ensin kertoja kuvaa Vainion juoksua adverbiaaleilla *ihmeellisen kauniilta*, *kimmoisalta* ja *sulavalta*. Juoksua kuvaillaan sellaiseksi kuin huippujuoksijan juoksun voi kuvitellakin näyttävän. Sen jälkeen kertoja kuitenkin ilmaisee: *mutta Vainiota vain itkettää*. Ihanalta näyttävän juoksun ja itkun välistä ristiriitaa korostetaan vielä konjunktioilla *mutta*, joka luo kontrastiin odotuksen vastaisuutta ilmaisevaa konsessiivisuutta (ISK § 1103). Fokuspartikkeli

vain korostaa ristiriitaa. Toisin kuin esimerkissä 35, tässä kertoja horjuttaa odotustenmukaista kuvaa Vainiosta: Ihanalta näyttävä juoksu ei aina olekaan ihanaa.

Yksi henkilökuvan tärkeimmistä tehtävistä on tehtävä kertoa jokin osa päähenkilön elämäntarinasta, ja elämäntarinan kautta selittyy se, kuka päähenkilö oikeastaan on. Haastattelutilanteen kuvauksella rakennetaan tätä identiteettiä ja toisaalta luodaan myös siihen liittyviä ristiriitoja. Miljööön kuvauksella kertoja kuvaa sitä, millaiseen ympäristöön päähenkilö asettuu ja miten hän asettuu osaksi ympäristöään. Kertoja hyödyntää kuvauksessa myös sitä, että ympäristö paljastaa aina jotain eläjästään. Päähenkilön ulkonäön ja käyttäytymisen kuvauksella kertoja voi joko vahvistaa tai rikkoa odotuksia päähenkilöstä tai tuoda esiin ristiriitaisuuksia.

5.2.3 Päähenkilön puheen referointi haastattelutilanteen kuvauksessa

Olen tulkinnut haastattelutilanteen kuvaukseksi sellaiset päähenkilön puhetta tai ajatuksia esittävät kohdat, jotka liittyvät suoraan johonkin haastattelutilanteen tapahtumaan tai hetkeen, eikä esimerkiksi menneeseen, haastattelun jälkeiseen tulevaan tai siihen, mistä Vainio yleensä tekee tai ajattelee. Haastattelutilanteen kuvaukset ovat aina preesensissä ja koostuvat enimmäkseen vapaasta epäsuorasta esityksestä. Käsittelen tässä luvussa vain päähenkilön puheen referointia, koska haastattelutilanteen kuvauksessa muita henkilöitä ei aineistossani referoida.

Fokalisaatiolla (Rimmon-Kenan 1991: 99) tarkoitetaan sitä, kenen kautta nähdään, tiedetään ja koetaan. Esimerkki 37 sisältää kaksi kohtaa, joissa fokalisoija vaihtuu kertojasta Vainioon, ja samalla kerronnassa tapahtuu siirtymä vapaaseen epäsuoraan esitykseen.

(37)

(a) Alisa Vainio katsoo kelloa levottomana. Hän menee sohvalle ja alkaa hieroa jalkojaan. ”Kuin paljon siihen kuvaukseen menee aikaa?”

(b) Nuorten SM-kilpailut alkavat 21 tunnin päästä, (c) **eikä Vainio ole vielääkään varma, osallistuuko hän.** (d) **Pitää tehdä päivän päätreeni, kokeilla piikkareita radalla ja hypätä vähän esteitä.** (e) **Sitten hän tietää.**

Mutta vielä pitäisi ottaa kuvat tähän juttuun. (f) **Vainio on itse ajatellut, että pääsee treenaamaan jo neljältä,** mutta managerin kanssa on sovittu, että jutun tekemiseen on aikaa viiteen. Kuvaus on sovittu kolmeksi, ja vielä täytyy löytää sopiva kuvauspaikka-kin.

Esimerkki alkaa kuvauksella, jossa Vainiota tarkastellaan ulkopuolelta (a). Ensin kuvataan Vainion toimintaa: *Hän katsoo kelloaan, menee sohvalle ja alkaa hieroa*

jalkojaan. Tätä seuraa suora esitys ”Kuin paljon siihen kuvaukseen menee aikaa?”, jonka jälkeen fokalisaatio siirtyy kohti Vainiota.

Lause (b) esittää yleisen tilanteenkuvauksen, mutta lauseessa (c) maailmaa tarkastellaan jo Vainion näkökulmasta. Kopulalauseessa (c) Vainion ajatukset tuodaan esiin predikatiivin *varma* avulla. Vainion ajatuksia ilmaistaan myös lauseiden (e, f) predikatiiveilla *tietää* ja *on ajatellut*. Kuiri (1984: 46–47) jakaa ajatuksen verbit ajatteluakteihin ja ajattelutiloihin. Ajatteluakteissa ajattelua kuvaava verbi, esimerkiksi *ihmetellä*, on vaihdettavissa puhumista kuvaavaan verbiin *kysyä*. Myös verbi *ajatella* voi olla ajatusakti silloin kun se saa rinnalleen *sanoa*-verbin. (Hyvättinen 1995: 158). Ajattelutiloissa verbi sen sijaan ilmaisee muun muassa uskosta, luulemista tai tietämistä. Ajattelun kaksijakoisuudesta seuraa se, että ajatteluaktit rinnastuvat puheen referointiin mutta ajattelutilat eivät. (Kuiri 1984: 45–47).

Esimerkissä 37 Vainion ajattelua kuvaavat kohdat ovat ajattelutiloja, joista tietämistä tai tietämättömyyttä ilmaisevat lauseet *sitten hän tietää* ja *Vainio ei ole varma*. Lause *Vainio on itse ajatellut* ilmaisee luulemista. Kertoja kuvaa Vainion ajattelua, mutta ei kerro, miten Vainio on alun perin ajatuksensa esittänyt. Jonkinlainen keskustelu on käyty, mutta lukija ei saa tietää, onko kyse toimittajan tulkinnasta vai Vainion todellisista ajatuksista. Sen sijaan nollapersoonalauseet (d) voi tulkita melko varmasti Vainion ajatuksiksi, vaikka niistä puuttuu henkilöviittaus. Lauseet sisältävät tarkkaa tietoa kilpailuun valmistautumisesta.

(38)

Kuvaaja saapuu. Vainio ei jaksakaan enää puhua. Hän on jutellut jo yli kolme tuntia, (a) **siinä ajassa olisi juossut maratonin.** (b) **Juoksemaan pitäisi päästä, niin nopeasti kuin mahdollista.**

Lopulta on pakko mennä Kimpisen urheilukentälle. Siellä Alisa Vainio juoksee kuvaajaa varten. Edestakaisin, uudestaan ja uudestaan. Se näyttää kauniilta, kimmoisalta ja sulavalta, mutta Vainiota vain itkettää.

Viikko on ollut kiireinen. On ollut tapahtumia, tämä haastattelu ja muitakin. Urheilija urheilee, ja kun on liikaa muuta ohjelmaa, kaikki alkaa tuntua raskaalta. Jopa juokseminen.

Esimerkissä 38 kuvataan itkuista ja väsyntä Vainiota, joka ei ehkä vastaa sitä mielikuvaa reippaasta ja määrätietoisesta urheilijasta, jollaisena Vainio on jutussa aiemmin kuvattu. Vapaan epäsuoran esityksen jaksoissa tälle mielipahalle kuitenkin ehdotetaan syitä tai tarjotaan selityksiä.

Vainio esitetään turhautuneena, mikä käy ilmi lauseesta *Vainio ei jaksakaan enää* puhua. Lauseella (a) Vainion turhautumiseen esitetään syyksi se, että haastattelua tehdessä on valunut hukkaan paljon potentiaalista harjoitteluaikaa. Lause (b) esittää Vainion toiveen ja mahdollisen ratkaisun turhautumiseen. Lauseissa (c) uudeksi selitykseksi turhautumiseen, väsymykseen ja itkuun ehdotetaan sitä, että urheilija on tottunut niin säännönmukaiseen elämänrytmiin, että tapahtumien ja haastattelun tuomat kiireet muuttavat arjen henkisesti niin raskaaksi, että urheilukin alkaa tuntua raskaalta. Kiinnostavaa on, että lauseessa *urheilija urheilee* subjektin paikalle on laitettu Vainion sijasta *urheilija*. Lause on geneerinen, jolloin sen ensisijainen tulkinta on yleistys: kaikista urheilijoista alkaa tuntua raskaalta, kun on liikaa urheilun ulkopuolista ohjelmaa. Vasta viimeisen lauseen NP *juokseminen* palauttaa näkökulman yleisestä Vainioon.

Haastattelutilanteen kuvauksessa kertojalle avautuu paikka, jossa hän pääsee todistamaan ja arvioimaan, onko päähenkilö sellainen kuin tämä itse väittää. Rahtu (2006: 111–120) on tutkinut ironiaa Helsingin Sanomien Nyt-viikkoliitteessä (8/1996) julkaistussa jutussa *Poikamiesilta Sir Vilin seurassa*. Jutun päähenkilö Veli Karppaista haastatellaan erityisesti hänen epäkunnioittavasta asenteestaan naisia kohtaan samalla, kun toimittajat siirtyvät päähenkilön kanssa baarista toiseen. Ironinen tulkinta syntyy siitä, että lukija havaitsee baari-illan kuvauksen kyseenalaistavan päähenkilön haastattelulausunnoissa ilmenevän naisvihan. Haastattelutilanteen kuvauksella kertoja voi siis paitsi arvioida päähenkilön käytöstä ja olemusta myös osoittaa omia asenteitaan päähenkilö kohtaan.

Ironian lisäksi kertoja voi haastattelutilanteen kuvauksessa osoittaa päähenkilöä kohtaan empatiaa siten, että pyrkii selittämään ristiriitoja ja mahdollisesti antamaan haastattelutilanteessa ilmeneville ristiriidoille jonkinlaisen syyn. Näin tapahtuu Vainion jutussa, kun kertoja ehdottaa Vainion itkuisuuden syyksi väsymystä (38). Tähän käytetään vapaata epäsuoraa esitystä, jossa kertojan ja päähenkilön äänet sekoittuvat, eikä lukija voi loppukädessä olla varma, kumman näkökulmasta on kyse. Toisaalta lukijalle ei välttämättä ole edes väliä, kuka tekstissä puhuu, sillä kertomuksen merkitys on kuvata hahmon motiiveja ja mieltä (Fludernik 2001: 636), mikä pätee myös henkilökuvaan.

5.3 Päähenkilön kuvaus

Tässä luvussa käsittelen identiteettejä, jotka nousevat esiin haastattelusta saatavan tiedon perustella. Nämä identiteetit perustuvat päähenkilön puheeseen, mutta se, mitä ja miten identiteettejä tuodaan esiin, on kertojan valinta. Kivimäki (2002: 10) on havainnut, että naiskirjailijoiden henkilökuviissa kirjailijaa ei kuvata yhteiskunnallisena keskustelijana, kuten mieskirjailijat, vaan identiteetin kuvaus perustuu tarinaan siitä, miten naisesta tuli kirjailija. Alueellinen identiteetti taas nostetaan tyypillisesti esiin silloin, kun haastateltava tulee Suomen reuna-alueilta, esimerkiksi Karjalasta tai Lapista (mts. 15). Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään kirjoittajan tekemistä valinnoista, sillä lehtihaastattelu on instituutio, jonka konventiot säätelevät sekä haastateltavan että toimittajan kielenkäyttöä (Kalliokoski 1991a: 88). Monien aikakauslehtien juttujen näkökulmaa ja arvomaailmaa ei määrää jutun todellinen kirjoittaja, vaan ne valitaan sen mukaan, millaiseksi lehden lukijakunta oletetaan (Uotinen 2007: 68).

Henkilökuva etsii usein vastausta kysymyksiin: Kuka päähenkilö on? Miten hän on päätenyt siihen pisteeseen, missä hän haastatteluhetkellä on? Mihin ryhmiin päähenkilö kuuluu, eli miten hän asettuu suhteessa muuhun maailmaan? Siksi henkilökuviassa tuodaan useimmiten esiin päähenkilön eri identiteettejä, ja esimerkiksi Vainion henkilökuviassa esitellään juoksijan identiteetin lisäksi sitä, millainen Vainio on koulussa ja vapaa-ajalla.

Tutkimuksessani identiteettikäsite perustuu Hallin (1999: 21–23) esitykseen postmodernista subjektista, jolla ei ole kiinteää, olemuksellista tai pysyvää identiteettiä. Subjekti koostuu monista identiteeteistä, jotka ovat joskus ristiriidassa keskenään tai jopa yhteensopimattomia toisiinsa nähden. Identiteetti muotoutuu ja muokkautuu jatkuvasti suhteessa niihin tapoihin, joilla meitä representoidaan tai puhutellaan meitä ympäröivissä kulttuurisissa järjestelmissä. Siksi ajatus läpi elämän kulkevasta yhtenäisestä identiteetistä on lopulta pelkkää harhaa.

Fairclough (1992) näkee tekstin sosiaalisena toimintana, jossa tekstissä esiintyville ihmisille, tekijälle ja lukijalle rakennetaan identiteettejä (ja suhteita näiden ihmisten välille). Identiteetti jakaantuu yksityiseen identiteettiin ja sosiaaliseen identiteettiin, joka koostuu useista sosiaalisista rooleista. Sosiaalinen identiteetti

määrittäyty osittain tahattomasti, esimerkiksi sen perusteella, mihin luokkaan tai sukupuoleen ihminen syntyy, ja osittain sen perusteella, millaisia sosiaalisia rooleja yksilö myöhemmin elämässään omaksuu. Sosiaalinen ja yksityinen identiteetti ovat dialektisessa suhteessa toisiinsa (Fairclough 1992: 160–161).

Urheilijan identiteetti on samaan aikaan sekä sosiaalinen että yksityinen. Sosiaalinen se on silloin, kun urheilija on jonkinlaisessa suhteessa esimerkiksi valmentajiin, sponsoreihin, katsojiin tai lehdistöön. Suurin osa urheilijana olemisesta on kuitenkin harjoittelemista, joka varsinkin yksilölajeissa tapahtuu pääosin yksityisellä alueella. Urheilijaidentiteetin kuvaukset ovat Vainion jutussa enimmäkseen yksityisen elämän piiristä, kuten myös seuraavassa esimerkissä.

(39)

Vielä kauheampaa on, jos ei voi juosta ollenkaan. Viime keväänä Vainio oli kuukauden juoksematta. Hän oli kuin masennuspotilas, kaikki tuntui sumuiselta ja vähän turhalta. Ei auttanut, että hän teki korvaavia harjoituksia.

Juoksemisen aloittaminen tauon jälkeen tuntui hirveältä. Mikään ei sujunut. Jo ennen lenkkiä päässä jyskytti pelko: tyssääkö tämä taas neljään kilometriin? Hän toivoi, ettei kukaan näkisi häntä, koska juoksun täytyi näyttää kauhealta.

Esimerkissä 39 kuvataan useita Vainion mentaalisia prosesseja (*tuntui sumuiselta ja vähän turhalta, tuntui hirveältä, päässä jyskytti pelko*), joissa kuvataan Vainiota vain suhteessa itseensä. Evaluoivalla ilmauksella *vielä kauheampaa on* lausutaan Vainion näkemys siitä, millaista on olla juoksematta. Näiden lisäksi katkelmassa ilmaista suhtautumista muihin (*Hän toivoi, ettei kukaan näkisi häntä*). Mentaali-verbi *toivoa* ilmaisee kuitenkin vain ajatuksen, eikä se kerro mitään Vainion oikeasta tai todellisesta suhteesta keneenkään ulkopuoliseen ihmiseen.

5.3.1 Ykkösidentiteetti

Tarkoitan ykkösidentiteetillä sitä identiteettiä, josta käsin päähenkilöä henkilökuvassa ensisijaisesti tarkastellaan. Vainion henkilökuva kertoo juoksija-Alisasta, joten luonnollisesti selvimmän henkilökuvassa tuodaan esiin sitä, millainen Alisa Vainio on juoksijana. Juoksijaidentiteettiä rakennetaan menneisyyden kertomusten, nykyhetken ja tulevaisuuden kuvausten avulla.

(40)

(a) Puolen vuoden jälkeen Vainio muutti takaisin Lappeenrantaan ja vaihtoi pääalajikseen juoksun. Sen jälkeen se on vienyt suurimman osan ajasta. Joskus kunnianhimo meni niin pitkälle, että Vainion äiti joutui piilottamaan tyttärensä lenkkarit.

Miten kävi? Vainio juoksi kävelykengillä.

Ja kun pari vuotta sitten Vainion akillesjänne repesi, Vainio teippasi nilkkansa niin, ettei hän tuntenut mitään. Sitten hän lähti lenkille. ”En mie mitään kovin pitkää juossut, ehkä joku parikymmentä kilsaa vaan.”

(b) Muistona tuosta kokeilusta Vainion akillesjänteeseen on jäänyt rustopahkura. Nykyään Vainio ei tekisi mitään noin typerää, mutta kyllä hän vieläkin juoksee ihan joka päivä, jos ei ole juoksemista estävää vammaa.

Esimerkki 40 tuo esiin sen, millainen juoksija Vainio on ollut ennen ja suhteuttaa sitä nykyhetkeen. Esimerkin alku (a) on imperfektissä. Katkelmasta käy ilmi, että Vainio joskus aiemmin ollut niin kunnianhimoinen ja tinkimätön juoksija, että on juossut jopa kävelykengillä ja revenneellä akillesjänteellä. Sen jälkeen aikamuoto vaihtuu perfektiin (*on jäänyt*) ja preesensiin (*ei tekisi, juoksee*), jolloin tilannetta tarkastellaan haastattelutilanteen nykyhetkestä käsin (b). Kertomuksille annetaan menneisyydestä merkityksiä, joihin muodostetuilla suhteilla itsensä asemoidaan uudelleen. Omiin menneisyyden tarinoihin luotu suhde tarkoittaa sitä, että kertomukset menneisyydestä asemoivat meitä mutta myös sitä, että me asemoimme itseämme niihin (Hall 1999, 224–227.). Nuorempaa Vainiota ja juoksemista ilman kunnollisia kenkiä arvostellaan ilmauksella *mitään noin typerää*. Vaikka Vainio on osittain asemoinut itsensä uudelleen suhteessa entiseen, on jotain silti siitä nuoremasta Vainiosta tallella (*mutta kyllä hän vieläkin juoksee ihan joka päivä*), mitä ilmaistaan adverbilla *vieläkin*.

Esimerkissä 41 kerrotaan, millaista Vainion arki urheilijana on.

(41)

Dopingin takia Vainiolla ei ole enää idoleita. Tuntuu, että kaikki käryävät. Vainio uskoo, että huippusuorituksiin voi pystyä puhtaana. Pitää vain elää urheilulle – treenata ja treenata.

Eli: Ylös kuuden seitsemän aikoihin. Jos treenit ovat edellisenä päivänä sujuneet, lihaksiin sattuu. Ensimmäinen ajatus on, että tänään mie en juokse yhtään. Mutta kun lihakset on vetreytetty, tekee mieli lähteä heti.

Aamupalaksi vähän puuroa ja sitten päivän päätreeni. Palauttava välipala, lounas, päiväunet, iltatreeni, illallista niin paljon kuin jaksaa. Nukkumaan viimeistään kymmeneltä.

Tällaisesta rutiinista Vainio pitää. Kerran viikossa hän juoksee yli 30 kilometriä. Melkein kaikkialta Lappeenrannasta löytyy sopivan mäkistä maastoa.

Lisäksi lyhyempiä lenkkejä ja vetoja. Niitä hänen varsinkin pitäisi tehdä. Räjähävää nopeutta olisi hyvä saada lisää.

Arkea kuvataan finiittiverbittömin lausein (*Ylös kuuden seitsemän aikoihin. Aamupalaksi vähän puuroa ja sitten päivän päätreeni. Palauttava välipala, lounas, päi-*

väunet, illallista niin paljon kuin jaksaa. Nukkumaan viimeistään kymmeneltä. Lisäksi lyhyempiä lenkkejä ja vetoja.), joissa listataan herääminen, ruokailut, treenaaminen ja nukkumaanmeno. Tämä luo vaikutelmaa päivä toisensa jälkeen jatkuvasta toiminnasta sekä urheilijan toisteisesta ja tasaisesta elämästä.

Monista harjoittelua kuvaavista lauseista puuttuu henkilöviittaus (*Jos treenit ovat edellisenä päivänä sujuneet, lihaksiin sattuu. Mutta kun lihakset on vetreytetty, tekee mieli lähteä heti.*) Sivulauseiden subjektit *treenit* ja *lihakset* viittaavat Vainioon, mutta genetiivimäärite puuttuu. Päälauseet ovat nollapersoonassa. Myös tulevaa, toivottua kehittymistä kuvataan nollapersoonalauseella, jonka predikatiivi on konditionaalissa (*Räjähtävää nopeutta olisi hyvä saada lisää*). Esimerkissä kuvataan myös Vainion ajatuksia (*Ensimmäinen ajatus on*) ja tunteita (*Tällaisesta ruttiinista Vainio pitää*) urheilijana olemisesta.

Vainion henkilökuvassa identiteettiä rakennetaan eniten menneisyyden kuvausten ja kertomusten avulla. Haastattelun aikaista nykyhetkeä kuvataan muutamassa kapaleessa, kun taas tulevaisuutta sivutaan vain yksittäisissä lauseissa.

5.3.2 Muut identiteetit

Ykkösidentiteetin lisäksi Vainion henkilökuvassa tuodaan esille muitakin identiteettejä, mutta niitä peilataan juoksijana olemiseen. Jutussa kerrotaan, millainen Vainio on koulussa ja vapaa-ajalla (42) ja millainen urheilija hän oli ennen kuin hänestä tuli juoksija (43).

(42)

Suurin osa Vainion koulukavereista pääsi ylioppilaaksi toukokuussa, mutta Vainio ei. Hän uusii lyhyen matematiikan syksyllä. Muita aineita hän ei ole vielä kokeillut kirjoittaa.

Nuorempana Vainiota harmitti, että hän oli vain kasin oppilas, mutta enää se ei tunnu niin tärkeältä. Juoksu on se, mitä hän haluaa tehdä ja mitä hän rakastaa. Hän ei aio löysätä harjoittelutahtiaan ja viettää enemmän vapaa-aikaa.

”En mie tiä, uskallanks mie lähtee kokeilee mitään sellasta. Mie aattelen vaan, et jos se aiheuttaa miulle sen, et yhtäkkii miuu ei huvitakaan. Se ei vaan kuulu miulle.”

Rajojaan Vainio on koetellut vain juoksussa. Häntä ei saanut baariin edes 18-vuotissyntymäpäivänä viime marraskuussa.

”Mie oon absolutisti.”

(43)

15-vuotiaana Vainio muutti urheilulukioon Kuortaneelle, toiselle puolelle Suomea. Siellä hän aloitti naisten jääkiekkjoukkueessa. Hän luuli pääsevänsä osaksi kurinalaista urheili-

jaelämää mutta joutuikin keskelle ensimmäistä kertaa yksin asuvien teinien kotibileitä. Jääkiekkokin turhautti – tuntui, ettei lopputulokseen voinut joukkuepelissä vaikuttaa tarpeeksi. Hän rupesi tekemään yhä pidempiä aamulenkkejä.

Identiteettien rakentamisessa pelataan vastakohdilla. Juoksemiseen liittyvissä lauseissa predikaatteina käytetään positiivisia, kognitiota kuvaavia verbejä *haluaa tehdä* ja *rakastaa*. Vapaa-aika ja joukkueurheilu kuvataan negatiivisesti, mikä käy ilmi esimerkiksi predikaateista *ei aio löysätä, harmitti, joutui, turhautti*. Vastakohdtaa rakennetaan myös sanapareilla *kurinalainen opiskelijaelämä* ja *teinien kotibileet*. Myös tällä rakennetaan kuvaa tinkimättömästä urheilijasta, joka tahtoo vain juosta. Vainion haastattelussa muiden kuin urheilijaidentiteetin kuvausta on vain vähän.

5.3.3 Referointi identiteettien rakentajana

Vainion henkilökuvassa päähenkilön identiteettien kuvaukset ovat kokonaan päähenkilön referoitua puhetta. Identiteettejä kuvataan enimmäkseen jaksoissa, joissa vaihtelevat suoran ja vapaan epäsuoran esityksen osuudet. Epäsuoraa esitystä (44) ja elatiivilla referointia (45) henkilökuvassa esiintyy kerran kumpaakin.

(44)

Vainio ei ole urheillut omalla tasollaan viime syksyn jälkeen. Hän jäi lopulta myös ilman valmentajaa, kun yhteistyö Rami Virlanderin kanssa päättyi kesällä. Virlander kertoi, että yksi syy tähän oli Kullervo-maratonin juokseminen ilman hänen lupaansa. **Vainio sanoo, että luottamus oli jo mennyt aiemmin.**

(45)

Keväällä Vainio muutti vuokrataksioon lähelle Kimpisen urheilukenttää. Hän näyttää kuvaa iPhonestaan, jossa on muoviset leppäkerttukuoret. Kuvassa olohuoneen ikkunasta näkyy veneitä. Ikkunan edessä on kuntopyörä ja ikkunalaudalla pöytätuuletin. Sohva on harmaa ja keittiön seinäkello suuri. **Vainiosta on kivaa, että uuteen kotiin on saanut valita itse pelkistetyn ja vaalean sisustuksen.**

Suora esitys on keino tuottaa autenttisuuden vaikutelmaa (Koski 1985: 76), ja siksi yhtenä sitaattien tehtävänä on luoda uskottavuutta sekä välittää ainutkertaisuutta ja omakohtaisuutta (Haapanen 2010: 77–79).

(46)

Ja kun pari vuotta sitten Vainion akillesjänne repesi, Vainio teippasin nilkkansa niin, ettei hän tuntenut mitään. Sitten hän lähti lenkille. **”En mie mitään kovin pitkää juossut, ehkä joku parikymmentä kilsaa vaan.”**

Esimerkissä 46 Vainio puhuu parinkymmenen kilometrin lenkistä vähättelevään sävyyn. Sitaatti paljastaa sen, millaisiin harjoitusmääriin Vainio on tottunut ja toisaalta sen, miten hän niihin suhtautuu. Vainiolle parikymmentä kilometriä vaikuttaa tuntuvan samalta kuin tavalliselle kuntoilijalle pari kilometriä, mikä käy ilmi sitaattilauseen objektista *mitää kovin pitkää, ehkä joku parikymmentä kilsaa vaan*. Vähättelevää sävyä luovat adjektiivin *pitkää* määritteenä oleva pronomini *mitään* ja intensiteettipartikkeli *kovin* sekä ilmauksen *parikymmentä kilsaa* määritteenä oleva pronomini *joku* sekä adverbti *ehkä* ja *vaan*. Suorasta esityksestä välittyvää suhtautumista harjoitusmääriin olisi ollut paljon vaikeampi tuoda esiin muilla referoinnin keinoilla. Sitaatit luonnehtivat puhujaa ja hänen identiteettiään (Haapanen 2010: 82).

Sitaattien eri kielimuotojen avulla tuodaan esiin sosiaalisia identiteettejä. Vainion sitaateista esiin nousevat kaakkoismurteissa käytettävä *mie*-variantti, loppuheitolliset muodot (*on ollu, vaik, väsyny, menny, vois*), kirjakielen normitetun sana-asun yksinkertaisempia muodot (*sit, et, sellasta, aattelen, harjotus*) ja puhekielille ominainen *niinku*.

(47)

”Aluksi jännitti, mutta Lumppa on ollu miun luona, niin ei se sit ole ollut enää niin jännää.”

(48)

”En mie tiä, uskallanks mie lähtee kokeilee mitään sellasta. Mie aattelen vaan, et jos se aiheuttaa miulle sen, et yhtäkkii miuu ei huvitakaan. Se ei vaan kuulu miulle.”

(49)

”Jos miult jää päivässä vaik toinen harjotus tekemättä vaik sen takia et mie oon liian väsyny, niin tuntuu et koko päivä on menny ihan pilalle. Vois vaan käydä nukkumaan ja herätä sit huomiseen. Niinku uuteen päivään.

Emma Marttila (2018) on tutkinut sosiaalisen identiteetin rakentamisen kielellisiä keinoja henkilökuvissa sosiolingvivistisestä näkökulmasta. Marttilan (mts. 67, 70) mukaan sitaattien kielimuodolla on mahdollista rakentaa haastateltavalle yhtä tai useampaa sosiaalista identiteettiä. Marttilan aineistossa Li Anderssonin sitaattien kielimuoto on poliittisessa diskurssissa yleiskielinen ja yksityisessä diskurssissa puhekielinen. Vainion henkilökuvassa tällaista vaihtelua identiteettien välillä ei kuitenkaan ole. Kielimuodot vastaavat toisiaan sitaateissa, joissa Vainio puhuu it-

sestään juoksijana (49) ja vapaa-ajalla (47, 48). Toisaalta Vainion urheilija- ja vapaa-ajan identiteetit eivät muutenkaan vaikuta poikkeavan toisistaan. Vainio esittää urheilulle omistautuneena nuorena, joka tahtoo käyttää kaiken ajan harjoitteluun.

Suuri osa Vainion henkilökuvan identiteettien kuvauksesta on vapaata epäsuoraa esitystä, jossa kertojan ja päähenkilön äänet sekoittuvat.

(49)

Kaksi päivää maratonin jälkeen Alisa Vainio vastaa puhelimeen lapsuudenkodissaan.

Mitä hän ajatteli Rion maratonista?

”Emmie kattonut”, hän sanoo.

(a) Alisa Vainiolla on ollut muuta tekemistä. (b) Elokuun puolivälissä tuli tieto, että hän on aloittanut yhteistyön uuden valmentajan Jarmo Viskarin kanssa. (c) Nyt pannaan Vainion harjoittelu kuntoon, (d) jotta huippujuoksijan loukkaantumiskierre saadaan katkaistuksi.

(e) Vainio ei ole katsonut edes maratonin tulostilastaa.

(f) Harjoitukset ovat uuden valmentajan kanssa alkaneet sujua niin hyvin, etteivät muiden ajat merkitse. (g) Ne ovat mitä ovat. (h) Oma juoksu on alkanut tuntua omalta, ja vain sillä on väliä.

Suoran esityksen jälkeen alkaa vapaan epäsuoran esityksen jakso, jossa selitetään, miksi Vainio ei ole katsonut maratonia. Katkelman ensimmäiset kaksi virkettä (a–b) ovat selvästi kertojan diskurssia. Kielellisiä merkkejä referoitavan puheesta ei ole. Lauseella (a) kertoja alustaa loppukatkelmaa, jonka sisältöä kuvaa lauseen objekti *muuta tekemistä*. Perfektimuodolla kertoja osoittaa, että tarkastelee tilannetta myöhemmästä hetkestä käsin. Virke (b) jatkaa taustoittamista. Eksistentiaalilauseen (*Elokuun puolivälissä tuli tieto*) e-subjekti *tieto* tuo diskurssiin uuden tarkoituksen. Lause paljastaa ainoastaan tiedon ajankohdan *elokuun puolivälissä*, mutta ei sitä, missä asiasta on ilmoitettu. Sivulauseella (*että hän on aloittanut yhteistyön uuden valmentajan Jarmo Viskarin kanssa*) ilmaistaan tiedon sisältö.

Lauseessa (c) tapahtuu liukuma, jossa kertojan ja henkilön äänet sekoittuvat. Passiivi-ilmaus *pannaan harjoittelu kuntoon* esittää lupauksen siitä, mitä harjoittelu uuden valmentajan kanssa tarkoittaa. Passiivimuoto kätkee taakseen subjektin, joka luultavasti viittaa valmentaja Jarmo Viskariin, mutta myös sen kenen äänellä lause sanotaan. Deiktinen adverbi *nyt* viittaa referointitilanteeseen. Lauseessa (d) Vainio nimetään *huippujuoksijaksi*, joka vahvistaa oletusta siitä, että diskurssi on edelleen kertojan. Lauseessa (e) näkökulma on luultavasti vielä kertojan. Vainio on aiemmin suorassa esityksessä ilmaissut, että hän ei ole katsonut Rion

olympialaisia, ja nyt sama tieto toistetaan. Fokuspartikkeli *edes* ilmentää kertojan näkökulmaa. Loppukatkelmassa (f–h) näkökulma luultavasti liukuu taas Vainioon, mutta sitä, missä määrin ne jäljittelevät alkuperäisiä lausumia tai ovat kertojan tulkitsimia ei voi päätellä.

Vapaalla epäsuoralla esityksellä on merkittävä osuus siinä, miten päähenkilön identiteettejä rakennetaan. Luvussa 6 käsittelen tarkemmin sitä, miten vapaata epäsuoraa esitystä käytetään henkilökuvissa.

5.4 Yhteenvetoa

Analyysini pohjana on ollut henkilökuvan eri toimintavaiheet, joista henkilökuva rakentuu ja jotka vuorottelevat tekstissä. Toimintavaiheet ovat taustoitus, haastattelutilanteen kuvaus ja päähenkilön kuvaus.

Taustoitus tarkoittaa sellaisia henkilökuvan vaiheita, joissa päähenkilöstä kerrotaan asioita, jotka ovat olleet julkisesti esillä aiemmin. Kyse on tiedoista, jotka ovat peräisin muualta kuin haastattelutilanteesta. Taustoituksella kerrotaan asioita, joiden toimittaja kuvittelee lukijalta puuttuvan. Taustoitus jakautuu yleiseen ja päähenkilön taustoitukseen. Yleinen taustoitus selittää tai täsmentää jotain päähenkilön elämään liittyvää asiaa. Päähenkilön taustoitus taas kertoo lukijalle taustatietoja jutun päähenkilöstä. Taustoituksen tehtävänä on kertoa lukijalle olennaiset taustatiedot niin, että juttu on helppo lukea ja ymmärtää. Taustoituksella kertoja voi vahvistaa näkökulmaa, josta henkilökuvan päähenkilöä tarkastellaan.

Haastattelutilanteen kuvaus käsittää sellaiset henkilökuvan osiot, joissa kertoja kuvaa haastattelutilannetta ja päähenkilöä haastattelutilanteessa. Henkilökuvassa kuvataan usein haastattelupaikan miljöötä. Miljöön kuvauksen tehtävänä on viedä lukija tapahtumapaikalle ja päästää lukija päähenkilön maailmaan. Miljöön kuvaus voi toimia päähenkilön identiteetin kuvauksen vahvistajana tai rakentajana, esimerkiksi silloin kun päähenkilön kodista kuvataan tiettyjä asioita. Miljöön kuvauksen lisäksi haastattelutilanteesta kuvataan sitä, miltä päähenkilö näyttää ja miten hän käyttäytyy. Päähenkilön ulkonäön ja toiminnan kuvauksella kertoja voi vahvistaa tai rikkoa kuvaa, joka päähenkilöstä on aiemmin annettu.

Päähenkilön kuvauksessa tuodaan useimmiten esiin päähenkilön eri identiteettejä, Vainion henkilökuvassa esimerkiksi sitä, millainen hän on urheilijana

mutta myös sitä, millainen hän on opiskelijana tai kotona. Aineistossani identiteettiä rakennetaan eniten menneisyyden kuvausten ja kertomusten avulla. Haastattelun aikaista nykyhetkeä sekä tulevaisuutta kuvataan huomattavasti vähemmän.

Referointia hyödynnetään eri toimintavaiheissa eri tavoin. Yleisessä taustoituksessa käytetään referointia vain vähän. Vainion henkilökuvassa selitettävät asiat ovat yleisesti tiedettyjä asioita, joiden lähdettä ei ilmeisesti koeta tarpeelliseksi merkitä tekstiin. Yleinen taustoitus voisi kuitenkin hyvin pitää sisällään esimerkiksi asiantuntijan referointia.

Päähenkilön taustoituksessa referointia on paljon. Päähenkilön taustoituksessa voidaan referoida jotain, mitä päähenkilö on aiemmin kirjoittanut itsestään. Vainion henkilökuvassa referoidaan Vainion blogikirjoitusta. Päähenkilön ja kertojan äänen lisäksi henkilökuvaan tuodaan muitakin kuin kertojan ja päähenkilön ääniä. Vainion henkilökuvassa referoidaan entistä valmentajaa ja kerrotaan, mitä hänestä on aiemmin kirjoitettu muissa lehdissä. Lisäksi tuodaan esiin yleistä näkökulmaa siitä, mitä Vainiosta ajatellaan. Aineistossani päähenkilön taustoituksessa käytetään epäsuoraa ja vapaata epäsuoraa esitystä.

Haastattelutilanteen kuvauksessa päähenkilöä referoidaan kohdissa, jotka liittyvät suoraan johonkin haastattelutilanteen tapahtumaan tai hetkeen. Tähän käytetään vapaata epäsuoraa esitystä, jonka avulla osoitetaan empatiaa päähenkilöä kohtaan ja selitetään haastattelutilanteessa ilmeneviä ristiriitoja. Haastattelutilanteen kuvauksessa kertoja pääsee arvioimaan ja todistamaan, onko päähenkilö sellainen kuin itse väittää.

Aineistossani päähenkilön identiteettien kuvaukset ovat kokonaan päähenkilön referoitua puhetta. Identiteettejä kuvataan enimmäkseen jaksoissa, joissa vaihtelevat suoran esityksen ja vapaan epäsuoran esityksen jaksot. Epäsuoraa esitystä ja elatiivilla referointia esiintyy kerran kumpaakin. Suoran esityksen avulla päähenkilö voi luonnehtia jotain asiaa, mutta suora esitys luonnehtii samalla myös puhujaansa. Vainio esimerkiksi puhuu valtavista harjoitusmääristään vähättelevään sävyyn, mitä olisi ehkä ollut vaikea tuoda esiin muilla referoinnin keinoilla. Sitaattien kielimuodoilla tuodaan myös esiin sosiaalisia identiteettejä. Vapaata epäsuoraa esitystä käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa.

6 Vapaa epäsuora esitys identiteetin rakentajana

Referointitavan valinta vaikuttaa lukijan tekemiin tulkintoihin (ks. luku 3). Tekstin monitulkintaisuutta lisää erityisesti vapaa epäsuora esitys, koska siinä kertojan äänen sekoittuu vierasta puhetta (ks. Bahtin 1991, Vološinov 1990), eli kertomuksen (henkilökuvan) henkilöiden tuntemuksia, ajatuksia, sanomisia tai toisia diskursseja. Diskurssin lähde vaikuttaa siihen, miten lukija sisältöön suhtautuu (Kalliokoski 1991a: 88), mutta vapaassa epäsuorassa esityksessä lopullista tulkintaa näkökulmasta ei välttämättä voi tehdä.

Henkilökuvan päähenkilöstä esitetyt asiat perustuvat enimmäkseen siihen, mitä päähenkilö itsestään kertoo haastattelutilanteessa ja siihen, miten toimittaja kerrottua tulkitsee, vaikka oikeastaan toisen ihmisen puheen muuttaminen tekstiksi on joka tapauksessa tulkintaa. Haastateltavan diskurssi on siksi toimittajan diskursseille alisteinen. Toimittaja on haastattelun kertoja, joka kertoo tarinan, mutta samalla myös järjestelee elementtejä ja jakaa henkilöille puheenvuoroja tietyissä tilanteissa, ja näillä strategioilla kertoja vaikuttaa tulkintoihin, joita lukija tekstistä tekee (Rimmon-Kenan 1991: 111).

Vapaassa epäsuorassa esityksessä kertojan ja (pää)henkilön äänet ja näkökulmat sekoittuvat. Fokalisoinnin käsite on liitetty kiinteästi vapaaseen epäsuoraan esitykseen siksi, että sen avulla voidaan tarkastella kerronnassa vaihtuvia näkökulmia. Kertovassa tekstissä kaikki osat suodatetaan jonkin prisman tai perspektiivin, eli fokalisoijan lävitse. (Rimmon-Kenan 1991: 10). Fokalisointi voi olla ulkoista tai sisäistä. Ulkoista se on silloin, kun fokalisoija on ikään kuin kertova agentti ja kun tarina välitetään enemmän kertovan kuin kokevan fokalisoijan kautta. Sisäinen fokalisointi taas tapahtuu esitettyjen tapahtumien sisältä ja henkilön näkökulmasta käsin (mts. 96).

Rimmon-Kenan (1991: 99–106), jakaa fokalisoinnin kolmeen alueeseen, jotka ovat havainnoinnin alue, psykologinen alue ja ideologinen alue. Olen käyttänyt analyysissani samanlaista jaottelutapaa, vaikka en keskitykään siihen, onko fokalisoija sisäinen vai ulkoinen. Luvussa 6.1 käsittelen tilaa ja aikaa, luvussa 6.2 kognitiota ja affektiivisuutta ja luvussa 6.3 ideologiaa identiteettien näkökulmasta. Käsittelen vapaata epäsuoraa esitystä tulkinnallisena kategoriana ja osoitan, miten sitä käytetään päähenkilön henkilökuvan rakentamisessa.

Edellisessä analyysiluvussa olen analysoinut referointia Alisa Vainion henkilökuvan toimintavaiheissa. Tässä luvussa syvennyn pelkästään vapaaseen epäsuoraan esitykseen, ja siksi olen käyttänyt analyysissani aineistona myös Tuuli Petäjä-Sirenin ja Ari-Pekka Liukkosen henkilökuvia. Vainion henkilökuvassa ei esimerkiksi tehdä kovinkaan suurta eroa eri identiteettien välille, joten erityisesti ideologian analysoiminen olisi yhden henkilökuvan perusteella jäänyt puutteelliseksi (ks. 6.3). Liukkosen haastattelu on rakentunut melko samaan tapaan kuin edellisessä luvussa kuvattu Vainion henkilökuva, ja se sisältää suhteessa vähemmän sitaatteja kuin muuta kerrontaa. Petäjä-Sirénin henkilökuva taas rakentuu huomattavasti enemmän suoran esityksen jaksojen varaan.

6.1 Tila ja aika

Tila ja aika säätelevät havaitsemista. Fokalisaatiossa tilan koordinaatti liittyy perspektiiviin eli siihen, tarkastellaanko tapahtumia esimerkiksi lintuperspektiivistä käsin tai siihen, pystytäänkö eri paikoissa tapahtuvia asioita fokalisoimaan samanaikaisesti. Ajan koodrinaatti taas liittyy fokalisoijan kykyyn liikkua eri aikatasojen välillä. Ulkoinen fokalisointi on aina ajasta riippumatonta (Rimmon-Kenan 1991: 100–101).

Henkilökuvassa vapaata epäsuoraa käytetään erityisesti päähenkilön kuvauksessa (ks. luku 5.3). Aineistossani tyypillinen paikka on takauma, jonka avulla esimerkiksi kerrotaan tilanne, joka kuvaa erityisen hyvin päähenkilön luonnetta (50) tai kuvataan jokin käänteentekevä hetki päähenkilön elämässä (51).

Esimerkissä 50 kerronta on kokonaan vapaata epäsuoraa esitystä. Puhetta ilmaisevia johtolauseita ei ole, mutta kertomus on yksityistä tietoa, jonka voi olettaa olevan peräisin päähenkilöltä. Kerrontaa ei ole sopeutettu pronomien tai tempusten suhteen referointitilanteeseen. Vainiota kuvataan koko esimerkin ajan yksikön kolmannessa persoonassa. Seuraavaksi havainnollistan, miten katkelmassa liikutaan ajassa ja tilassa.

(50)

(a) Ja kun pari vuotta sitten Vainion akillesjänne repesi, Vainio teippasi nilkkansa niin, ettei hän tuntenut mitään. Sitten hän lähti lenkille. ”En mie mitään kovin pitkää juossut, ehkä joku parikymmentä kilsaa vaan.”

(b) Muistona tuosta kokeilusta Vainion akillesjänteeseen on jäänyt rustopahkura. Nykyään Vainio ei tekisi mitään noin typerää, mutta kyllä hän vieläkin lenkkeilee ihan joka päivä, jos ei ole juoksemista estävää vammaa.

(c) Lenkillä voi myös hoitaa asioita. (d) Vainio saattaa juosta moikkaamaan jompaakumpaa Lappeenrannassa asuvista mummoistaan, viettää siellä pari tuntia ja juosta takaisin. Tai sitten hän lähtee lenkille kavereidensa kanssa. Tosin Vainion tahti ja matkat saattavat olla heille liian kovat. Vainion ystävät, juoksijapariskunta Satu Kähkönen ja Kalle Lipiäinen tulevat usein mukaan pyörällä. Tai sitten valitaan sellainen reitti, jossa Vainio voi kiertää ylimääräisiä lenkkejä.

Esimerkki 50 alkaa takaumalla. Kappaleessa (a) liikutaan menneessä ajassa, ja sen alussa oleva adverbiaalilauseke *pari vuotta sitten* ilmaisee tilanteen ajallisen kehyksen. Imperfektissä olevat predikaattiverbit *repesi*, *teippasi* ja *lähti* ovat kaikki konkreettisia verbejä, jotka kuvaavat dynaamisia tilanteita, kuten teelistä tapahtumaa (*repesi*) tai muutosta (*teippasi*, *lähti*), ja siten kuljettavat tarinaa eteenpäin. Kappaleessa (a) tilanne esitetään aspektiltaan rajaamattomana, mutta osoitetaan päättyneeksi kappaleen päättävässä sitaatissa, jossa Vainio kuvaa lenkkiään käyttämällä perfektimuotoa *en juossut*.

Seuraavassa kappaleessa (b) siirrytään haastattelutilanteen sisäiseen aikaan. Ensimmäisessä virkkeessä tarkastellaan tilanteen (a) jälkivaikutuksia, josta merkkinä ovat tilanteeseen (a) viittaava adverbiaalilauseke *muistona tuosta kokeilusta* ja lauseen perfektimuotoinen predikaatti *on jäänyt*. Nykyhetken osoittimena toimii myös puhehetkiviitteisen ajankohdan adverbi *nykyään*. Toisessa virkkeessä tempus vaihtuu perfektistä preesensiin. Lauseen *Nykyään Vainio ei tekisi mitään noin typerää* predikaatti *ei tekisi* on konditionaalissa. Tässä siirrytään todellisesta tilasta kuviteltuun asiointilaan. Lause *kyllä hän vieläkin lenkkeilee ihan joka päivä* ilmaisee tilanteen, joka jatkuu muuttumattomana myös puhehetken jälkeen. Tulkinta tilanteen toistuvuudesta perustuu preesensmuotoon *lenkkeilee* ja ajanjaksoa tarkoittavaan adverbiaalilausekkeeseen *ihan joka päivä*.

Kolmannen kappaleen ensimmäinen lause *lenkillä voi myös hoitaa asioita* ilmaisee koko kappaleen puheenaiheen. Nollapersoonalause välittää Vainion näkökulmaa, vaikka henkilöviittaus puuttuu. Lauseen predikaattiverbi on preesensmuotoinen, modaalinen *voi*. Nollapersoonaa esiintyy usein modaaliverbien yhteydessä

(ISK § 1352). Esimerkissä *voida*-verbi on funktioltaan dynaaminen ja ilmaisee nollasubjektin tarkoitteen fyysistä tai sosiaalista mahdollisuutta. Nollasubjektin semantiikan kannalta on olennaista se, että teemapaikan verbin edellä täyttää jokin muu argumentti kuin subjekti (paikkaa ilmaiseva adverbiaali *lenkillä*), jonka ominaisuudet ovat asiointilan toteutumisen välttämätön tai riittävä ehto (Laitinen 1995: 339). Nollapersoonalauseen jälkeen subjektin paikalle palaa Vainio (d). Kerronta säilyy preesensissä koko kappaleen ajan ja esittää tilanteen habituaalisena. Episteesmisen *saattaa*-verbin avulla esitetään arvion kuvatuista asiantiloista (*Vainion tahti ja matkat saattavat olla heille liian kovat*). Esimerkissä liikutaan ajassa (mennyt aika) ja tilassa (todellinen ja kuviteltu) rajoitteetta.

(51)

PÄÄSIÄINEN 1993, GARDAJÄRVI.

(a) Gardajärvellä Italian Alppien juurella tuulee yleensä hyvin. Nyt, kun järvelle on saapunut monisatapäinen kansainvälinen nuorisojoukko optimistijollakilpailuun, tuulenvirettäkään ei muodostu millään. Sadekuuroja sen sijaan putoaa niskaan.

(b) Epäotolliset olosuhteet sopivat kuitenkin kisaan saapuneelle suomalaiselle, yhdeksänvuotiaalle Tuuli Petäjälle. Kisan puoliväliin mennessä hän on onnistunut nousemaan 400 kilpailijan joukosta sijalle 18.

Sitten epäonninen kisa keskeytetään.

(c) ”Ehdin kuitenkin saada sen kokemuksen, että olen maailman huipulla”, aikuinen Tuuli muistelee nyt. ”Olin kai niin paljon pienempi kuin kukaan muu. Kevyellä tuulella siitä oli minulle hyötyä.”

(d) Oli syy mikä tahansa, kokemus oli pienelle purjehtijalle merkittävä. Tuuli oli valinnut optimistijollat harrastukseksi siskonsa Tytin kanssa. Valinta oli luonteva, koska perheen kesiin purjehdus oli kuulunut aina.

Esimerkin 51 otsikko *PÄÄSIÄINEN 1993, GARDAJÄRVI* ilmaisee katkelman tapahtumapaikan ja -ajan. Tempuksena katkelman alussa on preesens, vaikka se viittaa menneeseen aikaan. Dramaattisessa preesensissä mennyttä tilannetta tarkastellaan ikään kuin läsnä olevana silminnäkijänä, jolloin näkökulma siirtyy menneen tilanteen aikaiseksi ja tilanteen ainutlaatuisuus korostuu (ISK § 1529).

Ensimmäinen kappale (a) kuvaa tilaa, johon kertomus sijoittuu. Paikkaa kuvataan tilalauseella *Gardajärvellä Italian Alppien juurella tuulee yleensä hyvin*. Varsinaista tilannetta kuvataan intransitiivisella tuloslauseella *Nyt tuulenvirettä ei muodostu millään* ja intransitiivilauseella *Sadekuuroja sen sijaan putoaa niskaan*. Ensimmäinen lause on geneerinen, minkä osoittaa lauseen adverbiaali *yleensä*. Seuraava virke alkaa adverbiaalilla *nyt*, ja samalla siirrytään kertomuksen sisäiseen aikaan, jota kuvataan myös kappaleessa (b).

Kappaleessa (c) Petäjä-Siren kommentoi epäsuoralla esityksellä tapahtumaa haastattelutilanteen hetkestä käsin, mikä käy ilmi johtolauseesta, jossa dramaattinen preesens on vaihtunut preesensiin. Referoitavasta käytetään nimitystä *aikuinen Tuuli*. Haastattelutilanteen hetkeen viitataan ajan adverbilla *nyt*. Kappaleessa (d) siirrytään takaisin menneeseen, mutta dramaattisen preesensin sijasta käytetään imperfektiä. Kertoja liikkuu ajassa ja tilassa rajoitteettomasti samaan tapaan kuin esimerkissä 50.

Seuraavaksi osoitan, miten tilassa ja ajassa liikutaan katkelmassa, joka on haastattelutilanteen kuvausta (ks. 5.2).

(52)

(a) Kuvaaja saapuu. Vainio ei jaksakaan enää puhua. Hän on jutellut jo yli kolme tuntia, siinä ajassa olisi juossut maratonin. (b) Juoksemaan pitäisi päästä, niin nopeasti kuin mahdollista.

(c) Lopulta on pakko mennä Kimpisen urheilukentälle. Siellä Alisa Vainio juoksee kuvaajaa varten. Edestakaisin, uudestaan ja uudestaan. Se näyttää ihmeellisen kauniilta, kimmoisalta ja sulavalta, mutta Vainiota vain itkettää.

(d) Viikko on ollut kiireinen. (e) On ollut tapahtumia, tämä haastattelu ja muitakin.

(f) Urheilija urheilee, (g) ja kun on liikaa muuta ohjelmaa, (h) kaikki alkaa tuntua raskaalta. Jopa juokseminen.

(i) Kuvaus loppuu vähän yli neljä. Vainio menee takaisin autoon sanomatta sanaakaan. Isä kysyy, haluaako Alisa vielä treenaamaan.

Esimerkki 52 alkaa tilannekuvauksella (a), jossa kertoja osoittaa preesensmuotoisten lauseiden avulla, mitä kertomuksen henkilöt tekevät haastattelutilanteessa (*Kuvaaja saapuu. Vainio ei jaksakaan enää puhua*). Virkkeessä *Juoksemaan pitäisi päästä, niin nopeasti kuin mahdollista* (b) tapahtuu siirtymä vapaaseen epäsuoraan esitykseen. Virke on nollapersoonainen, ja sen predikaattina on verbiketju *pitäisi päästä*. Nesessiivinen *pitää*-verbi on funktioltaan deonttinen ja ilmaisee pakkoa toimia. Konditionaalimuoto *pitäisi* ilmaisee tässä kuvitellun (Vainion kuvitteleman) ja intensionaalisen asiantilan. Verbi *päästä* ilmaisee siirtymistä olotilasta toiseen, mutta sen ilmaisema tapahtuma ei ole täysin nollasubjektin tarkoitteen kontrollissa. Lauseen adverbialitäydennys *juoksemaan* ilmaisee toivottua tai tavoiteltua tilaa. Kokonaisuudessaan virke (b) siis tekee siirtymän haastattelutilanteen tilasta (Kimpisen urheilukenttä) kuviteltuun ja tavoiteltavaan tilaan (lenkki).

Kappaleessa (c) siirrytään takaisin haastattelutilanteen kuvaukseen. Nollapersoonalause *Lopulta on pakko mennä Kimpisen urheilukentälle* siirtää näkökulman Vainiosta yleiseen: urheilukentälle siirtyvät Vainion lisäksi myös kertoja ja

kuvaaja. Siirtymän jälkeen kertoja taas kuvaa tilannetta preesenissä (*Vainio juoksee, se näyttää ihmeellisen kauniilta, Vainiota vain itkettää*).

Tätä seuraavassa jaksossa (d–h) siirrytään pois haastattelun tilasta ja ajasta. Kappale alkaa tilalausetta vastaavalla intransitiivilauseella *Viikko on ollut kiireinen* ja ilmiölauseella *On ollut tapahtumia, tämä haastattelu ja muitakin*. Molemmissa lauseissa predikaatti on *on ollut*. Ensimmäisen lauseen subjekti *viikko* siirtää tilanteen ajallisen kehyksen haastatteluhetkeä laajemmaksi, ja perfekti ilmaisee sen, että tarkasteltava tilanne on päättynyt (haastattelutilanteen hetkeen).

Kappaleen loppuosa (f–h) esittää geneerisen tilanteen. Ensimmäisessä lauseessa *Urheilija urheilee* subjektin paikalla on Vainion sijasta yksilöllinen yleistävä NP *urheilija*. Tällöin lause ei kuvaa tiettyyn ajankohtaan sidoksissa olevaa tapahtumaa (ISK § 1407). Predikaattina on toimintaa ilmaiseva intransitiivinen *urheilla*-verbi. Lause esittää habituaalisen tapahtuman, jonka voi tulkita staattisen tilan kaltaiseksi. Myös sitä seuraava sivulause *kun on liikaa muuta ohjelmaa* on nollapersoonaisuutensa vuoksi tulkinnaltaan geneerinen, ja se esittää päälausetta *kaikki alkaa tuntua raskaalta* koskevaa konditionaalista taustatietoa. Läpi kappaleen jatkuva preesens vahvistaa tulkintaa tilanteen yleispätevyydestä. Lauseen *kaikki alkaa tuntua raskaalta* predikaattina on vaikutelmaverbi *tuntea*. Lauseesta puuttuu aistivaikutelman kokijaa ilmaiseva adverbiaali, mutta sen voi tulkita olevan lauseen (h) subjekti *urheilija*, joka taas viittaa Vainioon. Virkkeissä (f–h) tapahtuu siis siirtymä pois haastattelutilanteen ajasta ja tilasta. Viimeisessä kappaleessa siirrytään taas takaisin samantapaiseen preesensmuotoiseen tilannekuvaukseen kuin kohdat (a) ja (c).

Haastattelutilanteen kuvauksissa kertoja voi liikkua vapaasti kertomuksen tilan ja kuvitellun tilan sekä kertomuksen ajan ja tulevan ajan välillä.

Henkilökuvassa kertojalla ei ole rajoituksia tilan eikä ajan suhteen. Kertoja liikkuu menneeseen aikaan silloin, kun hän kertoo esimerkiksi jostain päähenkilön elämän merkittävästä tapahtumasta (50, 51). Tapahtuman merkitys voi jäädä lukijan pääteltäväksi (50) tai sen merkitystä voidaan kommentoida nykyhetkestä käsin (51), jolloin kerronta siirtyy menneestä ajasta hetkeksi haastattelutilanteen nykyhetkeen. Kertoja voi siirtyä vapaasti myös kertomuksen tilasta kuviteltuihin asiointiloihin.

Haastattelutilanteen kuvauksessa liikutaan haastattelutilanteen kuvauksen ja sitä laajemman hetken, esimerkiksi geneerisen tilanteen välillä (52). Siirtymällä pois haastattelutilanteen sisäisestä ajasta ja tilasta kertoja saa mahdollisuuden selittää haastattelutilanteen tapahtumia, jolloin tapahtumat eivät näyttäydy lukijalle käsitämättöminä.

6.2 Kognitio ja affektiivisuus

Fokalisoinnin teoriassa psykologiseksi nimetty alue jakaantuu kognitiiviseen ja emotiiviseen komponenttiin. Näistä ensimmäiseen viittaavat esimerkiksi tieto, oletamus, uskomus ja muisti. Emotiivisella komponentilla tarkoitetaan objektiivista (neutraalia ja ulkopuolista) ja subjektiivista (värittyä ja osallistuvaa) fokalisaatiota (Rimmon-Kenan 1993: 102–104). Aikakauslehdissä kuvataan mieluusti erilaisia tunteita ja tuntemuksia, jolloin journalismi on pikemminkin subjektiivisen tunteikasta kuin viileän analyttistä (Kivimäki 2002: 8).

Vapaassa epäsuorassa esityksessä esiintyy paljon päähenkilön kognition kuvausta.

(53)

(a) Viidennellä luokalla Ari-Pekka Liukkonen **huomasi venähtäneensä** niin pitkäksi ja laihaksi, ettei mikään enää toiminut lentopallokentällä. Kädet ja jalat olivat solmussa. Kehonhallinta oli onnetonta, eikä pallonhallinnasta voinut edes puhua.

Hän oli pelannut sitä viisivuotiaasta, (b) mutta nyt hän **päätti** lopettaa.

(54)

Vaikka viittä vaille valmiit opinnot ovat huippu-urheilun rinnalla venyneet, Tuuli **on pitänyt** tärkeänä karata olympiadien kevyempien ensimmäisten treenivuosien aikana myös työelämään.

(55)

”En liitä mereen mitään mystistä kauhua. Olen kisannut paikoissa, joissa on ollut haita ja muuta, mutta en osaa pelkäämällä pelätä. Pitää ymmärtää olosuhteet ja omat rajat. Ymmärtää tulla ajoissa pois.”

Vaikka tässäkin Tuuli tunnustaa pehmenneensä hieman sen jälkeen, kun lapsi syntyi.

”En tiedä, onko minusta tullut nyt äitinä nössömpi, mutta ehkä pyrin vähän enemmän kunnioittamaan luonnonvoimia.”

(a) Ikä ja äitiys **ovat selventäneet ajattelua**; (b) Omat rajat **näkee** selvemmin, (c) ja itselle merkitykselliset asiat asettuvat tärkeysjärjestykseen.

Esimerkin 53 lauseessa (a) mentaalista tapahtumaa ilmaisee yksikön kolmaspersoonaisen referatiivirakenteen *huomasi venähtäneensä* verbi *huomasi*. Lauseessa (b)

predikaattina on mentaalista tapahtumaa ilmaiseva verbi *päätti*. Esimerkissä 54 kognitiivista toimintaa kuvaa päälauseen predikaatti *on pitänyt*.

Esimerkissä 55 kognitiota ei ilmaista mentaalisella predikaattiverbillä, kuten esimerkeissä 53 ja 54. Lause (a) ilmaisee transitiivisen predikaatin *ovat selvittäneet* avulla, että lauseen subjekti *ikä ja äitiys* ovat aiheuttaneet muutoksen kognitiota ilmaisevassa objektissa *ajattelu*. Lauseessa (b) predikaattina on tietämistä ilmaiseva *näkee*. Nollapersoonalause (b) ja lause (c) ovat merkitykseltään geneerisiä ja selittävät lausetta (a).

Osoitan seuraavaksi, millaisin keinoin suhtautumista esitetään vapaan epäsuoran esityksen jaksoissa. Kaikissa esimerkeissä suhtautumista ilmaiseva osio sijoittuu VEE:n jakson loppupuolelle. Suhtautumisen teoriassa tarkastellaan sitä, millaisin kielellisin resurssein kielenkäytössä ilmaistaan tunteita, makua ja arvioita. (Juvo-
nen 2007: 431). Suhtautumisen ilmaisemista on tarkasteltu perinteisesti modaali-
suuden ja affektisuuden käsitteiden alla, mutta suhtautumisen teoria pyrkii otta-
maan huomioon myös sen, miten kirjoittaja asennoituu itseensä ja keskustelukump-
paneihinsa (Mikkonen 2010: 67).

Esimerkissä 56 suhtautuminen tilanteeseen esitetään päähenkilön sisältä käsin.

(56)

(a) Siripiri tehosi ja verensokerit nousivat. (b) Kymmenen kilometrin jälkeen Alisa Vaini-
osta ei enää tuntunut raskaalta. (c) Juoksu oli helppoa, nopeaa ja yksinkertaista. Sitten maa-
ilma katosi ympäriltä.

Esimerkki aloittaa Vainion henkilökuvassa uuden kappaleen sen jälkeen. Tätä en-
nen henkilökuvassa on kuvattu sitä, että Vainio ei käytä alkoholia. Virke (a) sisältää
kaksi intransitiivilauseetta, joiden avulla kerronnassa siirrytään takaisin Vainion en-
nätysmaratoniin. Lauseen (b) predikaatti *ei tuntunut* ilmaisee ruumiillisen tunte-
muksen ja adverbiaali *raskaalta* tuntemisen tavan. Kopulalauseen (c) predikatiivi
helppoa, nopeaa ja yksinkertaista ilmaisee, millaisena Vainio juoksua piti. Aika-
muoto säilyy imperfektissä koko vapaan epäsuoran esityksen ajan, ja suhtautumi-
nen tilanteeseen ilmaistaan paitsi päähenkilön sisältä myös kertomuksen sisäisestä
hetkestä käsin.

Esimerkissä 57 ja 58 ei ole selvää, onko kyse kertojan vai päähenkilön suhtautumisesta asiaan.

(57)

(a) Kun Ari-Pekka Liukkonen kertoi homoseksuaalisuudestaan Urheiluviikonloppu-tv-ohjelmassa viime helmikuussa, se oli iso uutinen. (b) Liukkonen tunnustaa, (c) että häntä jännitti etukäteen, (d) vaikka onkin tietysti pöhköä, (e) että vielä vuonna 2014 moisesta asiasta täytyy erityisesti tiedottaa.

(58)

(a) Alisa Vainiolla on ollut muuta tekemistä. (b) Elokuun puolivälissä tuli tieto, että hän on aloittanut yhteistyön uuden valmentajan Jarmo Viskarin kanssa. (c) Nyt pannaan Vainion harjoittelu kuntoon, jotta huippujuoksijan loukkaantumiskierre saadaan katkaistuksi.

Esimerkissä 57 virke *Kun Ari-Pekka Liukkonen kertoi homoseksuaalisuudestaan* esittää imperfektissä tilanteen, jota kappaleessa tarkastellaan. Muut lauseet paitsi alisteinen sivulause (c) ovat preesensissä, joten tilannetta (a) tarkastellaan (henkilökuvan haastattelutilanteen) nykyhetkestä käsin. Referointimuotti (b–c) esittää Liukkosen suhtautumisen tilanteeseen (a) kertojan näkökulmasta, koska lauseen (c) muoto on kertojan, vaikka sisältö onkin Liukkosen. Virkkeellä *vaikka onkin tietysti pöhköä, että moisesta asiasta täytyy erityisesti tiedottaa* kommentoidaan virkettä (a). Kommentoiva ilmaus implikoi näkökulmanvaihdesta, jota tukee se, että lauseessa (d) Liukkonen myös katoaa subjektin paikalta ja aikamuoto vaihtuu takaisin preesensiin.

Konsessiivinen *-kin*-partikkelin sisältävä *vaikka*-lause (d) ilmaisee odotustenvastaisen sisällön suhteessa lauseeseen *että häntä jännitti etukäteen*. Lauseen *vaikka onkin tietysti pöhköä* predikatiivi *pöhköä* kuvaa subjektiivisesti arvioitavaa ominaisuutta ja arvottaa tilanteen (a) päähenkilön kannalta (mutta ei välttämättä päähenkilön näkökulmasta). Ehdotonta varmuutta ilmaiseva modaalinen adverb *tietysti* vahvistaa lauseen affektista tulkintaa. Lauseeseen *että vielä 2014 moisesta asiasta täytyy erityisesti tiedottaa* affektiivisuutta tuottavat kohosteinen ja kirjallissävyyinen adjektiivi *moinen*, jatkumista ilmaiseva adverb *vielä* ja adverb *erityisesti*. Sitä, ilmaisevatko lauseet (d–e) kertojan vai päähenkilön asenteellisuutta, ei voi (kon)tekstistä päätellä. Joka tapauksessa lauseista (d–e) välittyy arvosteleva sävy.

Esimerkin 58 alun (a–b) kerronta on sävyltään neutraalia. Lause *Alisa Vainiolla on ollut muuta tekemistä* (a) ilmaisee perfektimuotoisen predikaatin *on ollut* avulla tarkasteltavan tilanteen. Lause *Elokuun puolivälissä tuli tieto, että hän on*

aloittanut yhteistyön uuden valmentaja Jarmo Viskarin kanssa (b) selventää lauseen (a) sisältöä. Lauseessa *Nyt pannaan Vainion harjoittelu kuntoon, jotta huippujuoksijan loukkaantumiskierre saadaan katkaistuksi* (c) kertoja ilmaisee suhtautumista tilanteeseen (a–b), mutta passiivilauseet eivät ilmaise suhtautujan identiteettiä. Vaikka aikamuoto vaihtuu virkkeessä (c) preesensiin, tulkitsen sanan *nyt* ennemmin sävyartikkeliksi kuin ajan adverbiksi. Affektista tulkintaa lisää myös henkilötarkoitteinen ilmaus *huippujuoksija*. Affektisten ilmausten avulla henkilökuvaan tuodaan erilaisia suhtautumisen sävyjä, kuten innostuneisuutta (58) tai paheksuntaa (57).

6.3 Arvomaailma

Ideologialla tarkoitetaan toimintatapoja ohjaavaa ajatusjärjestelmää, joka perustuu näkemyksiin ja uskomuksiin maailmasta (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 59). Todellisuus täytyy aktiivisesti tulkita, ja tulkintojen kielentäminen on valintaa. Siksi ideologia vaikuttaa kontekstin kaikilla tasoilla ja todentuu kielellisinä valintoina (Heikkinen 2012: 117).

Diskurssit rakentavat ideologioita, koska kukin diskurssi kuvaa aina rajatun ja valikoidun näkemyksen, uskomuksen tai käsityksen maailmasta, sen tapahtumista ja ihmisistä (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 59). Ideologioiden lisäksi diskursseilla voidaan rakentaa, muuttaa ja haastaa myös erilaisia identiteettejä. Yksilön identiteetti ei muodostu pelkästään siitä, mitä hän itsestään kertoo, vaan myös siitä, mitä ja miten hänestä kerrotaan. Kielen ajatellaan olevan identiteetin tulkki ja kannattelijä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 63–64).

Diskurssin avulla merkityksiä järjestetään tietyllä tavoin, jolloin kuvatusa aiheesta, siihen liittyvistä toimijoista, heidän välisistä suhteistaan ja identiteeteistä rakentuu representaatioita (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 55). Representaatioilla voidaan esimerkiksi tuottaa tai uusintaa epätasa-arvoisia valtasuhteita miesten ja naisten tai erilaisten enemmistöjen ja vähemmistöjen välille riippuen siitä, miten representaatiolla asemoidaan ihmisiä. (Heikkinen 2012: 116).

Yhteisössä vallitseva ideologia ohjaa valitsemaan tietynlaisen diskurssin ja tuottamaan tiettyjä representaatioita. Tällaisilla luonnollistetuilla merkityksillä tuotetaan yhteisten arvojen ja uskomusten kannalta luonnollista, neutraalia kieltä, jossa

arvot ja uskomukset muuttuvat läpinäkyvämmiksi (Kalliokoski 1996: 77). Tällöin sosiaalisesti ja kulttuurisesti synnytettyt asiaintilat, esimerkiksi rasismi ja seksismi, voidaan esittää yleisesti hyväksytyinä. Niiden puolesta puhuu luonnoksi luuloteltu itsestäänselvyys (Heikkinen 2012: 116–117). Käsitksemme normeista perustuvat siis pitkälti siihen, millaiset diskurssit pääsevät ääneen ja millaiset taas hiljennetään, marginalisoidaan tai unohdetaan (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 58).

Fokalisaation ideologinen alue kattaa tekstin välittämän arvomaailman ja normit. Yleensä ideologiat esitetään kertojafokalisoijan näkökulmasta ja muut tekstissä esiintyvät normit ovat alisteisia kertojan ideologialle. Kertojafokalisoijan normit voivat ilmetä kertojan tavassa muotoilla tarina, mutta ne voidaan myös esittää eksplisiittisesti. Henkilön ideologinen kanta voi esimerkiksi ilmetä tavassa, jolla hän jäsentää maailmaa tai toimii maailmassa. (Rimmon-Kenan 1991: 105–106). Suuressa aikakauslehdessä toimittajalla on harvoin valtaa päättää, mistä näkökulmasta ja minkälaisen ideologian pohjalta henkilökuva tehdään. Toimittaja-kertojan valtaa rajoittaa sisäistekijä, jonka arvomaailma määrittyy oletettujen lukijoiden arvomaailman perusteella. (Uotinen 2007: 70–71).

Olen rajannut tarkastelun kohteeksi sen, miten henkilökuville representoidaan identiteettejä. Se, millaisia identiteettejä valitaan ja miten niitä tuotetaan, paljastaa jotain vallitsevista normeista. Toisaalta representaatiot eivät vain heijasta tai toisinnalla todellisuutta vaan myös luovat sitä.

En tarkastele päähenkilöiden ykkösidentiteettiä (ks. luku 5.3.1), vaan muita identiteettejä, jotka jutuissa nostetaan esiin: Ari-Pekka Liukkonen homoseksuaalina ja Tuuli Petäjä-Sirén äitinä. En analysoi Alisa Vainion haastattelua, koska Vainiota ei esitetä vahvasti minkään muun kuin urheilijaidentiteetin kautta.

6.3.1 Ari-Pekka Liukkonen homoseksuaalina

Ari-Pekka Liukkonen henkilökuva kertoo Liukkonen valmistautumisesta Rion olympialaisiin, mutta Liukkonen homoseksuaalisuus ja kaapista ulos tuleminen on nostettu yhdeksi jutun kantavaksi teemaksi, mikä tulee ilmi jo ingressistä: *Jos yrittää uida mahdollisimman lujaa, ei mukana voi olla ylimääräistä taakkaa. Uimari*

Ari-Pekka Liukkonen kertoi viime talvena homoseksuaalisuudestaan ja valmistautuu olympialaisiin nyt kevein mielin. Vaikka homoseksuaalisuus nostetaan voimakkaasti esiin, sitä käsitellään jutussa vain kahdesti.

Liukkosen ulostulo sai paljon näkyvyyttä vuonna 2014, ja sen seurauksena mediassa käytiin keskustelua siitä, miksi homoseksuaalisuus on edelleen tabu urheilussa ja erityisen vahvasti joukkuelajeissa, kuten jääkiekossa. Sinuhe Wallinheimo sanoi helmikuussa, että jääkiekkoilijan ei kannata tulla ulos kaapista, ettei joudu silmätikuksi (Hakola 2014). Myös Juhani Tamminen kohautti kärkevillä kommentteillaan siitä, että jääkiekossa ei homoja ole näkynyt (Turunen 2014). Mediassa oli siis aiemmin ollut nostettu vahvasti esiin näkökulmia siitä, mitä hyötyä homoseksuaalisuuden piilottamisesta voi urheilijalle olla, ja käyty keskustelua siitä, miksi urheileva homo jää kaappiin.

Liukkosen henkilökuvassa homoseksuaalisuus tuodaan esiin ensimmäisen kerran jutun alkupuolella kohdassa, jossa pohditaan, olisiko Liukkosen suurin tavoite, olympiakullan voittaminen, mahdollista. Kohdassa esitellään kaapista ulostulemisen hyötyjä, mikä muodostaa vastadiskurssin (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 62) aiemmin mediassa esillä olleelle diskurssille, homouden piilottamisen hyödyille.

(59)

(a) Henkisestikin hän on vahvempi kuin ennen. (b) Kun Liukkonen viime helmikuussa kertoi julkisesti homoseksuaalisuudestaan, (c) hän pudotti harteiltaan raskaan salailun taakan. ”Kaikki tähtää siihen, että olisin Rion olympialaisissa terveenä ja huippukunnossa. Siltä kannalta suuren stressitekijän poistuminen oli tosi iso juttu. Nyt voin olla oma itseni ilman, että tarvitsee koko ajan miettiä, mitä voi tehdä ja sanoa paljastumatta.”

(d) Liukkonen uskoo jopa, että EM-pronssi olisi jäänyt nappaamatta, mikäli hän olisi pysynyt kaapissa. (e) Liukkonen kärsi vuosikausia mykoplasmoista, jotka aiheuttivat sairastelua. (f) Lääkäri kertoi, että nämä bakteerit vaivaavat usein ihmisiä, jotka potevat kovaa stressiä.

”Voihan se olla sattumaakin. Ei koskaan voi varmasti tietää, mikä vaikutus ulostulolla oli, mutta ajallisesti ne menivät yks yhteen. Helmikuun jälkeen olen aika lailla ollut terveenä.”

Kertoja valitsee henkilökuvan näkökulman ja järjestelee kertomuksen elementit, joten vastadiskurssin voi tulkita nimenomaan ideologiseksi kannanotoksi. Preesensmuotoisella kopulalauseella kertoja ilmaisee ulostulemisen positiivisen seurauksen, mikä kiteyttää koko esimerkin (59). Lauseen aloittava tavan adverbiaali *henkisestikin* alleviivaa ulostulon merkitystä lauseessa mutta myös koko tilanteessa.

Imperfekti siirtää tarkastelupisteen ulostulon aikaan lauseissa (b–c). Lause *hän pudotti harteiltaan raskaan salailun taakan* (c) ilmaisee syyn ulostulon seuraukselle, joka ilmenee lauseesta *Henkisestikin hän on vahvempi kuin ennen* (a). Lauseen (c) predikaatti *pudottaa* ja sen täydennys *harteiltaan* muodostavat kiteytyneen metaforisen ilmauksen, joka yhdessä objektin *raskas salailun taakka* kanssa tuottaa tilanteesta negatiivisen ja ahdistavan kuvan, jossa päähenkilö on joutunut kärsimään vallitsevan heteronormin takia. Tämä toimii argumenttina vastadiskursille.

Lauseessa *Liukkonen uskoo jopa, että EM-pronssi olisi jäänyt nappaimatta, mikäli hän olisi pysynyt kaapissa* (d) tempus vaihtuu taas preesensiin. Lauseelle *Henkisestikin hän on vahvempi kuin ennen* (a) annetaan Liukkosen näkökulmasta todiste siitä, että ulostulolla on nykyhetkeen asti kantava vaikutus. Imperfektissä olevat virkkeet (e–f) osoittavat, että kaapissa olemisella ei ollut pelkästään henkisiä vaan myös fyysisiä vaikutuksia, mikä toimii toisena argumenttina kaapista ulostulon hyödyille.

Toinen homoseksuaalisuutta käsittelevä kohta sijoittuu henkilökuvan loppuun ja siinä käsitellään viikonloppua, jolloin Liukkonen tiedotti homoseksuaalisuudestaan.

(60)

(a) Kun Ari-Pekka Liukkonen kertoi homoseksuaalisuudestaan Urheiluviikonloppu-tv-ohjelmassa viime helmikuussa, se oli iso uutinen. Liukkonen tunnustaa, että häntä jännitti etukäteen, vaikka onkin tietysti pötköä, että vielä vuonna 2014 moisesta asiasta täytyy erityisesti tiedottaa.

(b) Liukkonen ei tullut ulos kaapista vahingossa tai harkitsematta, vaan hän varautui huolellisesti. Hän tutki tarkkaan, miten muille ulostulleille urheilijoille oli käynyt maailmalla. Suomesta kokemuksia ei ole, sillä Liukkonen oli ensimmäinen miespuolinen huippu-urheilija.

Oikeastaan kaikki tieto, mitä hän löysi, oli pelkästään positiivista.

”Ikinä ei voi tietää, miten tuollainen menee. Suomi on kuitenkin lainsäädännössä muita Pohjoismaita jäljessä tasa-arvon suhteen. Valmistauduin pahimpaan, mutta toivoin, että se menisi yhtä hyvin kuin muissa maissa oli mennyt.”

(c) Hän mietti ajankohdan hyvin tarkkaan. Viikkoa ennen olympialaisten alkua oli juuri sopiva hetki. Hän sai Urheiluviikonloppu-ohjelmassa riittävästi aikaa aiheen käsitteelyyn. Hän laski, että kiehunta ehtisi jatkua vain viikon. Sen jälkeen tiedotusvälineet täyttyisivät olympiauutisista ja hänen tarinansa painuisi taka-alalle.

Liukkonen sai viikonlopun aikana yli tuhat viestiä. Niistä yksikään ei ollut kielteinen. Sama linja on jatkunut sen jälkeenkin.

Esimerkissä 60 kappaleen (a) lopussa arvostellaan sitä, että vuonna 2014 homoseksuaalisuudesta täytyy vielä erikseen tiedottaa. Olen käsitellyt kappaleen (a) affektii-

visuutta esimerkissä 57. Arvostelun taustalle voi tulkita ajatuksen tasa-arvon ideaalista, joka ilmeni niin että heteronormia ei olisi eikä homoseksuaalisuutta nähtäisi kiinnostavana tai uutisarvoisena asiana. Tekstissä homoseksuaalisuus nousi silloin esiin vain yhtenä ominaisuutena muiden joukossa. Heteronormatiivisuudella tarkoitetaan sitä, että yhteiskunnan instituutiot, rakenteet ja asenteet pitävät yllä asetelmaa, jossa heteroseksuaalisuus näyttäytyy normina, normaalina, yhtenäisenä ja etuoikeutettuna (Rossi 2003: 120).

Kaapista ulos tuleminen esitetään kronologisesti etenevänä kertomuksena (b–c). Tapahtuma kuvataan imperfektissä olevien predikaattien avulla, jotka ilmaisevat Liukkosen mentaalista (*varautui, mietti, laski*) että konkreettista (*tutki, löysi, sai*) toimintaa. Tapahtumalle osoitetaan toiminnan alkupiste (*varautui huolellisesti*) ja päätepiste (*sai viikonlopun aikana yli tuhat viestiä*). Kertoja siis kuvaa ulostulon prosessin (b–c) hyvin tarkasti, ja samalla hän myös esittää homoseksuaalisuuden vain kaapista ulos tulemisen kautta ja siten vahvistaa tiedottamisen normia. Kertoja tekee eksplisiittisesti sen mitä implisiittisesti ensimmäisessä kappaleessa (a) vastustaa.

Liukkosen henkilökuvassa ei kuvata homoseksuaalisuuden identiteettiä, vaan pikemminkin julkisen homon identiteettiä. Esimerkki 59 argumentoi sen puolesta, miksi kaapista on pystyttävä tulla ulos ja kuvaa, millaista elämä julkisena homona on ollut. Esimerkki 60 kuvaa pelkästään ulostulon prosessin. Julkinen homo representoidaan kaapista ulostulon muuttamana huojentuneena ja helpottuneena ihmisenä.

(61)

"Se on muuttunut, että itse pystyn olemaan oma itseni. Muitten ihmisten suhtautumisessa mikään ei ole muuttunut. Se sopii hyvin, sillä en halua, että minut erityisesti muistetaan minään julkihomona. Haluan, että minut muistetaan uimarina ja huippu-urheilijana."

Kuten esimerkistä 61 ilmenee, Liukkonen itse toivoo tulevansa muistetuksi uimarina ja huippu-urheilijana. Vaikka urheilua käsitellään jutussa huomattavasti enemmän ja laajemmin kuin seksuaalisuutta, jää päällimmäisenä mieleen juuri Liukkosen homoseksuaalisuus. Homoseksuaalisuutta käsittelevät kohdat on sijoitettu henkilökuvan tärkeimpiin paikkoihin: ingressiin, kohtaan, jossa esitellään tavoite

olympiakullasta sekä haastattelun viimeiseen osaan. Näin haastattelu tekee oikeastaan juuri sen, mitä Liukkonen vastustaa. Se kietoo homoseksuaalisuuden ja urheilijuuden yhteen ja kuvaa Liukkonen mahdollisuuksia menestyä urheilussa kaapista tulemisen kautta. On mahdollista, että Liukkonen muistetaan jatkossa homouimarina, eikä uimarina.

6.3.2 Tuuli Petäjä-Sirén äitinä

Sanna Kivimäki (2002, 15) on tutkinut naiskirjailijoiden haastatteluja ja todennut, että naiskirjailijat asetetaan perheen piiriin, kun taas mieskirjailijoiden maailma näyttää muodostavan oman julkisen, intellektuaalisen kehänsä, joka suhteutuu kirjallisuuden konventioiden ja historian jatkumoon. Husu ja Tainio (2004: 60–61) ovat huomanneet, että perhetaustan keskeisyys näkyy myös tiedenaisten haastatte-
luissa. Erityisen usein naiset esitellään äiteinä tai vaimoina, mikä näyttää pätevän myös urheiluun. Tuuli Petäjä-Sirénin perhetilanne tuodaan heti haastattelun alussa esiin: *Nyt Lontoon olympiahopeasta on neljä vuotta – olympiadi – ja kahvilassa istuu 32-vuotias Tuuli Petäjä-Sirén. Väli vuosien aikana moni asia on muuttunut. Tuuli on avioitunut ja saanut miehensä Ville Sirénin kanssa tyttären.*

Äitiyttä käsitellään henkilökuvassa kahdesta näkökulmasta: siitä, miten äitiys on vaikuttanut urheiluun ja toisaalta siitä, miten urheilu äitiyteen.

(62)

”En liitä mereen mitään mystistä kauhua. Olen kisannut paikoissa, joissa on ollut haita ja muuta, mutta en osaa pelkäämällä pelätä. Pitää ymmärtää olosuhteet ja omat rajat. Ymmärtää tulla ajoissa pois.”

Vaikka tässäkin Tuuli tunnustaa pehmenneensä hieman sen jälkeen, kun lapsi syntyi.

”En tiedä, onko minusta tullut nyt äitinä nössömpi, mutta ehkä pyrin vähän enemmän kunnioittamaan luonnonvoimia.”

Ikä ja äitiys ovat selventäneet ajattelua: Omat rajat näkee selvemmin, ja itselle merkitykselliset asiat asettuvat tärkeysjärjestykseen.

Esimerkin 62 predikaattivalinnat paljastavat sen, millaisia vaikutuksia äitiydellä ajatellaan olevan. Urheilijuuteen liitetään yleensä kovuuteen yhdistettyjä ominaisuuksia, kuten rohkeutta, pelottomuutta ja vahvuutta. Esimerkissä äitiys esitetään kovuuden pehmittäjänä, mikä käy ilmi predikaatista *tunnustaa pehmenneensä*. Referatiivirakenteen pääsanana toimiva verbi *tunnustaa* pitää sisällään ajatuksen siitä, että päähenkilö kertoo tässä jotain hyvin tärkeää. Lisäksi nimenomaan *ikä ja äitiys* nostetaan ajatteluun vaikuttaneiksi asioiksi predikaatin *ovat selventäneet* avulla,

vaikka jutussa käsitellään muitakin ajatteluun vaikuttavia asioita, kuten opiskelua ja työtä.

Esimerkissä 63 kuvataan urheilun ja perhe-elämän yhteensovittamista.

(63)

(a) Parisuhde ja perheen perustaminen tuovat urheilijan elämään toki toisenlaista epämukavuutta. (b) Leirillä ja treeneissä voi tulla tunne, että pitäisikin olla muualla. Kotona.

”Äitinä on jatkuva huono omatunto siitä, että ei ole lapsen kanssa. Mutta kun olen yksin reissussa Ville hoitaa lapsen ja kodin, eikä kaada niitä hommia minun niskaani. Turha sinne matkoille kaataakaan, kun asioille ei sieltä käsin voi mitään tehdä.”

(b) Kaksivuotiaan äidille pako treeniräkkiin voi joskus tuntua laatuajaltakin.

”Vaikka olisi ohjelmassa joku tylsä punttitreeni, siinä saa keskittyä vain itseensä. Sehän on ihan luksusta. Kisan aikana ei tarvitse keneltäkään vaihtaa vaippoja.”

Lauseen (a) objekti *toisenlaista epämukavuutta* implikoi, että perheen ja parisuhteen yhdistämisessä on jotain hankalaa. Vaikeutta ei liitetä esimerkiksi huippu-urheilun tiukkoihin aikatauluihin ja koviin harjoitusmääriin, vaan tunteeseen siitä, että äitinä ei saisi olla muualla kuin kotona. Epämukavuutta vahvistaa modaalinen partikkeli *toki*. Se ilmaisee, että kertoja on vakuuttunut esitetyn tiedon paikkansa-pitävyydestä. Se, miten epämukavuus ilmenee, esitetään epävarmemmin lauseessa (b). Käyttämällä episteemiseksi tulkittavaa ilmausta *voi tulla tunne* kertoja esittää tilanteen mahdollisena mutta ei täysin varmana. Ilmauksen *pitäisikin olla muualla* nesessiivinen *pitää*-verbi ilmaisee velvollisuutta ja konditionaali toteutumaton modaliteettia. Nollapersoona avaa (nais)lukijalle samastumisen mahdollisuuden. Liitepartikkeli *-kin* implikoi, että lausuma tulkitaan suhteessa oletukseen olla kotona eikä urheilemassa. Yhdessä nämä tuottavat tulkinnan, että naisen ensisijainen tehtävä on olla kotona ja hoitaa perhettä ja jos näin ei ole, täytyy siitä ainakin potea huonoa omaatuntoa tai jotain muuta epämukavaa tunnetta. Näin Petäjä-Sirénin henkilökuvasta esiin nousee läsnä olevan äidin ideaali.

6.4 Yhteenvetoa

Tässä analyysiluvussa olen tarkastellut sitä, miten vapaata epäsuoraa esitystä käytetään henkilökuvissa ja erityisesti päähenkilön identiteetin kuvauksessa. Tyypillinen paikka vapaan epäsuoran esityksen jaksolle on takauma, joka esimerkiksi kuvaa jonkin käänteentekevän hetken päähenkilön elämässä tai kertoo tilanteen, joka

kuvaa erityisen hyvin päähenkilön luonnetta. Takaumissa kertojalla ei ole rajoituksia tilan eikä ajan suhteen, vaan kertoja liikkuu vapaasti menneen ja haastattelutilanteen nykyhetken sekä todellisen että kuvitellun välillä. Menneisyyden tapahtumaa ja sen merkitystä voidaan kommentoida nykyhetkestä käsin. Kun kertoja siirtyy pois haastattelutilanteen ajasta ja tilasta, voi hän selittää lukijalle tapahtumia, jotka muuten saattaisivat näyttäytyä lukijalle selittämättöminä.

Vapaan epäsuoran esityksen jaksoissa kuvataan paljon päähenkilön suhtautumista itseensä, omaan elämäänsä tai muuhun maailmaan. Tätä tuodaan selvimmin esiin kognitiivista toimintaa kuvaavien verbein tai ilmauksin. Suhtautumista tuodaan esiin myös erilaisin affektisin ilmauksin, jotka tuovat henkilökuvaan erilaisia suhtautumisen sävyjä, kuten paheksuntaa tai innostuneisuutta.

Vapaan epäsuoran esityksen jaksoissa identiteettejä representoidaan eri tavoin. Se, millaisia identiteettejä valintaan ja miten niitä tuotetaan, kertoo aina jotain myös vallitsevista normeista. Representaatioiden avulla toistetaan mutta myös luodaan todellisuutta. Aineistossani tuodaan urheilijaidentiteettien lisäksi esiin homoseksuaalin, äidin ja puolison identiteetit. Liukkosen henkilökuvassa ei oikeastaan kuvata homoseksuaalin identiteettiä, vaan pelkästään julkisen homon identiteettiä. Homoseksuaalisuus representoidaan kaapista tulemisten kautta, vaikka samalla jutussa arvostellaan sitä, että ulostuleminen ei enää nykypäivänä pitäisi olla tiedottamisen arvoinen asia. Petäjä-Sirénin henkilökuvassa kuvataan äidin identiteettiä ja sitä, millaista on olla äiti ja urheilija. Jutussa luodaan vastakkainasettelua pelottomalla, vahvalla urheilijalla ja pehmeämmällä äidillä, joka ei enää uhmaa merta niin kuin silloin, kun oli pelkkä urheilija. Henkilökuva tuo myös esiin, miten urheilu vaikuttaa äitinä olemiseen, ja millaista on, kun joutuu olemaan poissa kotoa urheilun takia. Samalla henkilökuva luo läsnä olevan äidin ideaalia.

Henkilökuvassa vapaalla epäsuoralla esityksellä on merkittävä osuus siinä, miten kuvaa päähenkilöstä ja tämän identiteeteistä rakennetaan ja millainen kuva päähenkilöstä kokonaisuudessaan muodostuu. Vapaan epäsuoran esityksen osuuksilla selitetään auki päähenkilöstä kerrottavaa tarinaa sekä täsmennetään ja muokataan sitä kuvaa, joka päähenkilöstä annetaan muualla, esimerkiksi sitaateissa tai muussa kerronnassa.

7 Lopuksi

Tässä tutkimuksessa olen selvittänyt, miten henkilökuvassa referoidaan pää- ja muiden henkilöiden puhetta ja ajatuksia. Tutkimuksessani on ollut kolme tasoa: Ensin olen selvittänyt, mitä toimintavaiheita henkilökuvassa on, ja sen jälkeen analysoinut, miten eri toimintavaiheissa referoidaan. Toisessa analyysiluvussa olen tutkinut, miten vapaata epäsuoraa esitystä hyödynnetään päähenkilön identiteettien kuvaamisessa ja rakentamisessa.

Alisa Vainion henkilökuva rakentuu kolmesta toimintavaiheesta, jotka ovat taustoitus, haastattelutilanteen kuvaus ja päähenkilön kuvaus. Toimintavaiheen käsite on osoittautunut hyödylliseksi apuvälineeksi analyysiini. Tekemäni havainnot osoittavat, että eri toimintavaiheissa referointia käytetään eri tarkoituksiin.

Taustoituksella pohjustetaan henkilökuva, sen päähenkilöä ja muita henkilökuvassa käsiteltäviä asioita. Taustoituksessa henkilökuvaan tuodaan tietoa, joka on aiemmin ollut julkisuudessa esillä ja joka on peräisin muualta kuin haastattelutilanteesta. Myös päähenkilöä itseään voidaan referoida taustoituksessa, jos kyse on jostain, mitä tämä on joskus aiemmin kirjoittanut tai sanonut. Taustoituksella voidaan vaikuttaa lukijan ennako-oletuksiin, tuoda esiin jonkin tietty näkökulma päähenkilöstä ja kertoa, miksi ja millä tavoin päähenkilö on kiinnostava. Taustoitus jakaantuu yleiseen ja päähenkilön taustoitukseen.

Haastattelutilanteen kuvaus kattaa alleen osiot, joissa kuvataan haastattelutilannetta ja päähenkilöä haastattelutilanteessa. Haastattelutilanteen kuvauksessa kertoja pääsee arvioimaan, todistamaan ja osoittamaan, onko päähenkilö sellainen kuin väittää olevansa. Haastattelutilanteen kuvaukseen liittyvät miljöön sekä päähenkilön toiminnan, ulkonäön ja puheen kuvaukset. Haastattelutilanteen kuvauksessa päähenkilön puhetta edustavat suoran esityksen johtolauseet (joita tässä tutkimuksessa ei ole analysoitu) sekä vapaan epäsuoran esityksen osuudet. Vapaata epäsuoraa esitystä käytetään osoittamaan empatiaa, ja sillä selitetään päähenkilön käytökseen liittyviä ristiriitaisuuksia.

Henkilökuvan tavoitteena on selvittää, kuka ja millainen päähenkilö on. Siksi suuri osa henkilökuvasta on päähenkilön eri identiteettien kuvausta, jota tuodaan eniten esiin menneisyyden kuvausten ja kertomusten avulla. Nykyhetkeä ja

tulevaisuutta sivutaan aineistossani vain lyhyesti. Päähenkilön identiteettiä kuvataan enimmäkseen suoran esityksen ja vapaan epäsuoran esityksen jaksojen avulla. Suoran esityksen osuudet tuovat henkilökuvaan aitouden ja persoonallisuuden tuntoa. Niiden avulla tuodaan esiin ikään kuin oikeaa päähenkilön puhetta, vaikka todellisuudessa myös sitaatit ovat toimittaja-kertojan muokkaamia. Vapaan epäsuoran esityksen osuuksilla usein selitetään tai pohjustetaan suoran esityksen jaksoissa kerrottuja asioita. Siksi vapaalla epäsuoralla esityksellä on merkittävä vaikutus siihen, millainen kuva päähenkilöstä lopulta muodostuu.

Päähenkilön identiteettiä kuvaavia vapaan epäsuoran esityksen jaksoja olen tarkastellut kolmesta näkökulmasta. Identiteettien kuvaukset sisältävät useita menneisyyden kertomuksia, joiden avulla selitetään sitä, kuka päähenkilö on. Takauksissa kertoja voi rajoitteetta liikkua menneen ja haastattelutilanteen nykyhetken välillä, jolloin kertoja saattaa esimerkiksi kommentoida tapahtumaa tai sen merkitystä nykyhetkestä käsin. Kertoja liikkuu vapaasti myös todellisten ja kuvitteellisten tilojen välillä, jolloin kertoja pystyy selittämään esimerkiksi päähenkilön motiiveja tietyssä tilanteessa.

Henkilökuvassa ei pelkästään tuoda esiin sitä, kuka päähenkilö vaan myös sitä, miten hän suhtautuu itseensä, omaan elämäänsä ja muuhun maailmaan. Suhtautumista tuodaan esiin kognitiivista toimintaa kuvaavilla verbeillä sekä affektisilla ilmauksilla, joiden avulla ilmaistaan esimerkiksi paheksuntaa ja innostuneisuutta. Aineistossani ei aina ole selvää, ilmaistaanko erilaisia suhtautumisen sävyjä kertojan vai päähenkilön näkökulmasta.

Koska henkilökuva on kuva ihmisestä, eikä ihmisestä tietyssä roolissa, tuodaan henkilökuvaan esiin myös erilaisia identiteettejä. Tuuli Petäjä-Sirenin henkilökuvaan tuodaan esiin äidin identiteetti, jota kuvataan erityisesti urheilun ja äitiyden yhdistämisen vaikeuden kautta. Jutussa kuvataan epämiellyttäviä tuntemuksia, joita äiti kohtaa, kun hän joutuu olla pois kotoa. Ari-Pekka Liukkosen henkilökuvaan homoseksuaalisuus representoidaan kaapista tulemisen kautta. Representaatioilla tuotetaan ja uusinnetaan kuvia maailmasta, ja aineistoni voi nähdä toistavan läsnä olevan äidin ja kaapista tulevan homon representaatioita.

Henkilökuvassa vapaatalla epäsuoralla esityksellä kuvataan ja kommentoidaan päähenkilöä ja hänen elämäänsä liittyviä tapahtumia sekä selitetään motiiveja

ja merkityksiä, puhetta ja ajatuksia. Kiinnostavaa on se, että vapaassa epäsuorassa esityksessä näkökulmat limittyvät, eikä useimmiten voi päätellä, onko kyse päähenkilön kertomasta vai kertojan tulkinnasta. Vapaassa epäsuorassa esityksessä kieli on vangitsevamattomissa (Shore 2005: 76).

Tutkimukseni on vahvasti aineistolähtöinen. Aineisto on suppea ja kattaa vain kolme henkilökuvaa. Henkilökuvan toimintavaiheet on määritelty Alisa Vainion henkilökuvan perusteella ja vapaata epäsuoraa esitystä on analysoitu Alisa Vainion, Ari-Pekka Liukkosen ja Tuuli Petäjä-Sirénin henkilökuvien kautta. Siksi tulokset pätevät vain tähän aineistoon, mutta uskon, että monilla havainnolla on myös laajempaa kantavuutta. Esittelemäni toimintavaiheet varmasti esiintyvät monissa muissakin henkilökuvissa, mutta on mahdollista, että toimintavaiheita olisi enemmän tai että referointia olisi hyödynnetty eri tavalla, jos aineisto olisi laajempi. Olisi kiinnostavaa tietää, onko henkilökuvassa referoinnilla vakiintuneet käyttötavat ja paikat myös laajemmassa mittakaavassa tarkasteltuna. Jo pelkästään tästä näkökulmasta katsottuna voi todeta, että henkilökuvissa olisi vielä paljon tutkittavaa.

Henkilökuva näyttää vakiintuneen osaksi aikakaus- ja sanomalehtien perussisältöä, ja todennäköisesti se jatkossakin säilyttää asemansa suosittuna tekstilajina. Kiinnostavan tutkimuskohteen henkilökuvasta tekee se, että henkilökuva kuvaa päähenkilöä paljon laajemmin kuin vain tämän omasta näkökulmasta. Henkilökuva on kudelma, jossa pää- ja muiden henkilöiden kertomukset ja ajatukset sekoittuvat kertojan tekemiin tulkintoihin.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

- BLÅFIELD, VILLE 2016: Riemun vuoksi. Gloria 8/2016 s. 20–27.
- KEMPPAINEN, JOUNI K. Pinnalla. HS Kuukausiliite 12/2014 s. 50–55.
- SAARIKOSKI, SONJA 2016. Juokse kauemmaksi. HS Kuukausiliite 9/2016 s. 32–39.

Lähdekirjallisuus

- BAHTIN, MIHAIL 1991: Dostojevskin poetiikan ongelmia. Kääntäneet Nieminen, Paula & Tapani Laine. Orient Express.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: Discourse and social change. Polity Press. Cambridge.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 2003: Analysing discourse. Textual analysis for social research. London: Routledge.
- FLUDERNIK, MONIKA 2001. New Wine in Old Bottles? Voice, Focalization, and New Writing. New Literary History 32:3, s. 619–638.
- HAAPANEN, LAURI 2010: ”Ei vittu, mennään röökille.” Tutkimus sitaattien tehtävistä ja tekemisestä kaunokirjallis-journalistissa lehtijutuissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAAPANEN LAURI 2016: Siteeraus lehtijutuissa. Teoksessa Liisa Tiittula & Pirkko Nuolijärvi (toim.), Puheesta tekstiksi. Puheen kirjallisen esittämisen alueita, keinoja ja rajoja s. 192–224. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimintuksia 1424. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKOLA, TERO 2014: Wallinheimo pyytää anteeksi homokommenttejaan. Helsingin sanomat 5.2.2014. <https://www.hs.fi/urheilu/art-2000002707534.html> [Viittauspäivä 15.03.2019.]
- HALL, STUART 1999: Identiteetti. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- HALLIDAY, M. A. K. 1994: An introduction to functional grammar. Toinen painos. London: Edward Arnold.

- HASAN, RUQAIYA 1985: The structure of a text. Teoksessa Halliday, M. A. K. & Hasan, Ruqaiya (toim.): Language, context, and text: Aspects of language in a social semiotic perspective s. 52–69. Oxford: Oxford University Press.
- HEIKKINEN, VESA 2012: Ideologia. Genreanalyysi. Teoksessa Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä, Mikko Lounela (toim.) Genreanalyysi – tekstintutkimuksen käsikirja s. 112–119. Gaudeamus.
- HONKANEN, SUVI & TIILILÄ, ULLA 2012: Jaksoanalyysi osana tekstilajituksesta. Teoksessa Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä, Mikko Lounela (toim.) Genreanalyysi – tekstintutkimuksen käsikirja s. 208–227. Gaudeamus.
- HUSU, LIISA & TAINIO, LIISA 2004: Tiedenaiset suomalaisten sanomalehtien ja aikakauslehtien haastatteluissa. Tiedotustutkimus Nro 4–5 s. 56–76.
- HYVÄTTINEN EIJA 1995: Suora ja epäsuora esitys – suuri illuusio kielestä? Puheen referointia ja ajatusten esittämistä nuorten palstoilla. Teoksessa Seija Aalto & Susanna Shore (toim.) Kelaa vähä – kirjoituksia nuorista ja kielestä. s.155–172. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- IKOLA, OSMO 1960: Das referat in der finnischen Sprache. Suomalaisen tiedakatemian toimituksia B: 121. Helsinki.
- ISK = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja-Riitta Heinonen & Irja Alho (2004). Iso suomen kielioppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio.
- JUVONEN, MINNA 2000: Ystävättärenä aikakauslehti – Annan ja Sinä&Minän henkilöhaastattelujen vertailua. Pro Gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto suomen kielen laitos.
- JUVONEN, RIITTA 2007: Suhtautumisen systematiikkaa. – Virittäjä 111 s. 431–435.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1991a: Yhtiö, laki, kielenkäyttö ja alamaiset. Lehtihaastattelun analyysia. Teoksessa Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi & Mirja Saari (toim.) Leikkauspiste: kirjoituksia kielestä ja ihmisestä s. 87–106. SKS.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1996. Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä. Näkymiä tekstilajin historian ja nykyisyyteen. Teoksessa Jyrki Kalliokoski (toim.) Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä s. 37–97. Kieli 9. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- KALLIOKOSKI, JYRKI 2005: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiöinä. Teoksessa Haakana, Markku; Kalliokoski, Jyrki (toim.) Referointi ja moniäänisyys s. 9–43. SKS.
- KANTOKORPI, MERVI 1988: Proosan runousoppia. Teoksessa Elisabeth Lindqvist (toim.) Runousopin perusteet s. 105–171. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Vammala.
- KIVIKURU, ULLAMAIJA 1996: Vieraita lehtiä. Aikakauslehti ajan ja paikan risteyksessä. Yliopistopaino, Helsinki.
- KIVIMÄKI, SANNA 2002: Kirjoittamisen kokemus. Suomalaisten naiskirjailijoiden haastattelut aikakauslehdissä. Tiedotustutkimus 25: 2 s. 4–20.
- KUIRI, KAIJA 1984: Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa. SKS.
- KOMPPA, JOHANNA 2006: Tiedotteen rakenteen potentiaalit. Teoksessa Anne Mäntynen, Susanna Shore ja Anna Solin (toim.) Genre – tekstilaji s. 303–326. Tietolipas 213. SKS.
- KOSKI, MAUNO 1985: Toiseen tekstiin viittaaminen nykyisessä kirjasuomessa – Koski, Mauno (toim.) Lauseita ja ajatuksia. Turku: Åbo Akademi, suomen kielen laitos.
- LAITINEN, LEA 1995: Nollapersoonat. Virittäjä 99:3 s. 337–358.
- LASSILA-MERISALO, MARIA 2009: Faktan ja fiktion rajamailla. Kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä. Jyväskylä Studies in Humanities 113. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LEECH, GEOFFREY N. – MICHAEL H. SHORT 1981: Style in fiction: A linguistic introduction to English fictional prose. English language series 13. Longman. London.
- MARTIN, J. R. – WHITE, P. R. R. 2005: The Language of Evaluation. Appraisal in English. Hampshire: Palgrave MacMillan.
- MARTIN, JAMES R. – ROSE, DAVID 2008: Genre relations. Mapping culture. London: Equinox.
- MARTTILA, EMMA 2018: "Ei kyl todellakaan jaksa lähteä bailaa." Identiteetin rakentamisen kielelliset keinot kolmen aikakauslehden henkilöjutuissa. Pro Gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto suomen kielen laitos.
- McHALE, BRIAN 1978: Free Indirect Discourse: A Survey of Recent Accounts. PTL 2. 258

- MÄNTYNEN, ANNE 2003: Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa. SKS. Helsinki.
- MÄNTYNEN, ANNE 2005: Referointi tekstilajipiirteenä. Teoksessa Haakana, Markku; Kalliokoski, Jyrki (toim.) Referointi ja moniäänisyys s. 258–281. SKS.
- MÖRÄ, TUOMO 1996: Journalistit rutiinien verkossa. Teoksessa Luostarinen, H. Kivikuru, U. & Ukkola, M. (toim.) Sopulisilppuri s. 105–116. Mediakritiikin näkökulmia. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- PENTTILÄ, AARNI 1948: Referaatista I. selosteesta. Virittäjä Nro 52. s. 48–69.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: Suomen kielioppi. 2. tarkistettu painos. WSOY, Porvoo.
- PIETIKÄINEN, SARI & MÄNTYNEN, ANNE 2009: Kurssi kohti diskurssia. Vastapaino. Tampere.
- PLATON 1972: Valtio. Suom. O. E. Tudeer. Otava Helsinki (1933).
- RAHTU, TOINI 2005: Vilin pilkka. Erään haastattelun ääniä. Teoksessa Haakana, Markku; Kalliokoski, Jyrki (toim.) Referointi ja moniäänisyys s. 282–335. SKS.
- RAHTU, TOINI 2006: Sekä että. Ironia koherenssina ja inkoherenssina. SKS, Helsinki.
- RIMMOM-KENAN, SHLOMITH 1991: Kertomuksen poetiikka. Suom. Auli Viikari. Tietolipas 123. SKS.
- ROSSI, LEENA-MAIJA 2003: Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona. Helsinki : Gaudeamus.
- RÄTY, PANU 1998: Henkilökuva ajan kuvana. Teoksessa Kantola, Anu & Mörä, Tuomo (toim.): Journalismia! Journalismia? s. 137–150. WSOY. Porvoo.
- SANOMA 13.3.2019: Kuukausiliite. <https://oma.sanoma.fi/asiakastuki/helsingin-sanomat/hs-tuoteperhe>. <https://media.sanoma.fi/mediat-yleisot/aikakausmedia/kuukausiliite>
- SANOMA 13.3.2019: Gloria. <https://media.sanoma.fi/mediat-yleisot/aikakausmedia/gloria>
- SHORE, SUSANNA 2005: Referoinnista projektioon ja metarepresentaatioon. Teoksessa Markku Haakana – Jyrki Kalliokoski (toim.) Referointi ja moniäänisyys s. 44–82. SKS.

- SHORE, SUSANNA 2012a: Kieli, kielenkäyttö ja kielenkäytön lajit systeemis-funktionaalissa teoriassa. Teoksessa Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä, Mikko Lounela (toim.) s. 131–158. *Genreanalyysi – tekstintutkimuksen käsikirja*. Gaudeamus.
- SHORE, SUSANNA 2012b: Systeemis-funktionaalinen teoria tekstien tutkimisessa. Teoksessa Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä, Mikko Lounela (toim.) s. 158–193. *Genreanalyysi – tekstintutkimuksen käsikirja*. Gaudeamus.
- SIIVONEN, JONITA 2007: *Personporträttet som tidningsgenre: en närläsningssstudie med fokus på innehållsliga teman, berättarkonventioner och kön*. SSHK Skrifter 25. Helsingfors: Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.
- SWALES, JOHN 1990: *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TAMMI, PEKKA 1992: *Kertova teksti – esseitä narratologiasta*. Gaudeamus.
- TAMMI, PEKKA 1995: Uutinen ja fiktio. Kaksi metakriittistä huomautusta narratologian soveltamisesta journalistisiin teksteihin. *Proosan taiteesta: Leevi Valkaman juhlakirja*. Ahokas, Pirjo, Lappalainen, Otto & Saariluoma, Liisa s. 369–390. Turku University Press.
- TIITTULA, LIISA 1992: *Puhuva kieli: Suullisen viestinnän erityispiirteistä*. Finn Lectura, Loimaa.
- TIITTULA, LIISA & VOUTILAINEN, EERO 2016: Puhe, kirjoitus ja puheen muuttaminen kirjoitukseksi. Teoksessa Nuolijärvi, Pirkko & Tiittula, Liisa (toim.) *Puheesta tekstiksi* s. 29–62. SKS.
- TURUNEN, PETRI 2014: "Tami" Tamminen kohautti: "En ole jääkiekossa homoja nähnyt!". *Ilta-Sanomat* 17.9.2014. <https://www.is.fi/jaakiekk/art-20000000808957.html>. [Viittauspäivä 13.3.2019.]
- TÖYRY, MAIJA 2002: Mitä puuttuu? Aikakauslehtien tutkimus on niukkaa. *Tiedotustutkimus* 4:2003, s. 61–66.
- TÖYRY, MAIJA 2009: Lukijalähtöisyys aikakauslehtijournalismissa. Teoksessa Esa Väliaverronen (toim.) *Journalismi murroksessa* s.129–149. Gaudeamus.

- UOTINEN, SUVI 2007: ”Tässä kohtaa heterorouva nyökkää.” Näkökulma naisparien henkilöhaastatteluissa. – Virittäjä 111 s. 68–88.
- VILKUNA, MARIA 1996: Suomen lauseopin perusteet. Edita. Helsinki.
- VIRTANEN, MIKKO 2015: Akateeminen kirja-arvio moniäänisenä toimintana. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- VOLOŠINOV, VALENTIN 1990: Kielen dialogisuus. Suom. Tapani Laine. Tampere: Vastapaino.